

Západočeská univerzita v Plzni

Právnická fakulta

Diplomová práce

Obhajoba a právo na spravedlivý proces

Marek Augustin

Plzeň, 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „***Obhajoba a právo na spravedlivý proces***“ zpracoval samostatně. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury

Plzeň, březen 2016

.....

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu mé práce, doc. JUDr. Janu Chmelíkovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a vstřícný přístup.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Historie práva na spravedlivý proces.....	3
3	Zakotvení práva na spravedlivý proces.....	10
3.1	<i>Evropská a mezinárodní úprava</i>	<i>10</i>
3.2	<i>Vnitrostátní úprava</i>	<i>15</i>
4	Obsah práva na spravedlivý proces v trestním řízení.....	19
4.1	<i>Základní zásady trestního řízení</i>	<i>21</i>
4.2	<i>Systém základních zásad vyjádřený v trestním řádu</i>	<i>23</i>
4.3	<i>Specifické zásady modifikující řízení ve věcech mladistvých</i>	<i>29</i>
5	Právo na obhajobu jako jedna ze základních zásad spravedlivého procesu.....	34
5.1	<i>Práva obviněného</i>	<i>36</i>
5.2	<i>Postavení obhájce v trestním řízení</i>	<i>40</i>
6	Ovlivnění rozhodovací činnosti obecných soudů judikaturou Evropského soudu pro lidská práva a Ústavního soudu z pohledu dodržování práva na obhajobu a spravedlivý proces	43
6.1	<i>Závaznost judikatury Evropského soudu pro lidská práva.....</i>	<i>43</i>
6.2	<i>Závaznost judikatury Ústavního soudu</i>	<i>46</i>
7	Nejčastější případy porušování práva na spravedlivý proces v trestním řízení z pohledu judikatury Ústavního soudu, který námitku jeho porušení řeší jako svou nejčastější agendu	48
8	Praktické problémy, které přináší stávající úprava obhajoby v trestním řádu	56
9	Závěr.....	60
10	Resumé	62
	Seznam použitých zdrojů.....	64

Seznam zkratek

ESLP - Evropský soud pro lidská práva

Listina - Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních lidských práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1988 Sb.

NS - Nejvyšší soud ČR

Pakt - Vyhláška č. 120/1976 Sb. ministra zahraničních věcí o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech

tr. řád - Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudní (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

tr. zákoník - Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Úmluva - Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních lidských svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících, zkráceně také označována jako Evropská úmluva o lidských právech

ÚS - Ústavní soud

Ústava - Ústava české republiky přijata Českou národní radou dne 16. 2. 1992, jako ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů

ZSM - Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

ZSS - Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů

1 Úvod

Předmětem této diplomové práce je zpracování problematiky práva na obhajobu jako jedné ze složek práva na spravedlivý proces, jež je zakotveno v ústavním pořádku a v mezinárodních smlouvách a taktéž dotvářeno judikaturou ústavních a mezinárodních soudů.

Práce nemá a ani nemůže mít, na rozdíl od práce rigorózní či práce disertační, ambici komplexně pojednat o fenoménu práva na spravedlivý proces a jeho složkách, naopak se chce soustředit (vedle obecného pojednání) na určitou výseč, a to konkrétně na právo na obhajobu, které se pokusí vyčerpávajícím způsobem v rovině doktrinální, normativní a judiciální zhodnotit. V této souvislosti si práce klade následující otázku.

Lze s ohledem na princip nezávislosti soudu zakotvený v Ústavě a na jeho odpovědnost za zjištění skutkového stavu věci, o kterém nevznikají důvodné pochybnosti, ze kterých vyplývá oprávnění soudu určovat a rozhodovat o tom, které důkazy a v jakém rozsahu provede v hlavním líčení, omezit právo obviněného navrhnout důkazy, jejichž provedení v řízení před soudem nestojí v cestě žádné objektivní překážky? Nebo právu obviněného navrhnout důkazy vždy odpovídá povinnost soudu těmto návrhům vyhovět? Pokud soud některé obhajobou navrhované důkazy odmítne provést, pak z jakých hledisek je nutné usuzovat na to, zda bylo negativně zasaženo právo obviněného na spravedlivý kontradiktorní proces?

Práce je rozdělena celkem do deseti kapitol, které na sebe navazují, a některé z nich se dále vnitřně člení. Diplomová práce je doplněna o shrnutí v anglickém jazyce. V kapitole druhé je učiněno pojednání o pojmu a historii (genezi) práva na spravedlivý proces. V kapitole třetí je podchyceno zakotvení práva na spravedlivý proces v Ústavě a Listině základních práv a svobod. Kapitola čtvrtá je věnována některým základním zásadám trestního řízení, jako regulativních idejí, na kterých je vybudováno a jimiž je ovládáno trestní řízení. Důraz je v této souvislosti kladen na základní zásady vyjádřené v trestním řádu a je zde také zmíněna jejich modifikace v řízení ve věcech mladistvých, která byla v zásadách pro vypracování uvedena pod bodem 5. Kapitola pátá pak detailně

pojednává o zásadě zajištění práva na obhajobu. Na tuto kapitolu navazují kapitoly šestá a sedmá, ve kterých je analyzována rozhodovací činnost Evropského soudu pro lidská práva, orgánu Rady Evropy, a Ústavního soudu České republiky v oblasti práva na obhajobu. Pojednáno je v této souvislosti i o vlivu judikatury těchto soudů na rozhodovací činnost obecných soudů, a to zejména právě pokud jde o problematiku opomenutých důkazů a jiných procesních pochybení, která mohou negativně ovlivnit spravedlivý průběh trestního procesu z pohledu zajištění práva na obhajobu obviněného. V závěru práce jsou koncentrovány dílčí poznatky předchozích kapitol (syntéza závěrů) a jsou zde uvedeny úvahy *de lege ferenda*.

K výběru tématu práce mě motivoval zájem o trestní právo procesní, které se neustále vyvíjí ve snaze dosáhnout vyváženosti mezi snahou o co rychlejší zjištění pachatele trestného činu a jeho účinné potrestání na straně jedné a ochranou práv nevinné osoby proti riziku odsouzení na straně druhé, a to při respektování lidské důstojnosti nejen obviněného, ale i oběti trestného činu.

Z původní osnovy byly z praktických důvodů některé kapitoly nepatrně jazykově a stylisticky upraveny, případně rozděleny do podkapitol. Ze stejného důvodu bylo přehozeno pořadí kapitol šesté a sedmé. Při zpracování této práce bylo využito především metod analýzy, syntézy, indukce, dedukce a deskripce.

Právní stav ke dni 24. března 2016

2 Historie práva na spravedlivý proces

„Pokud zanikne spravedlnost, není žádný důvod, aby lidé žili na Zemi,“

Kant Immanuel¹

Do života každého člověka může osudově zasáhnout trestní spravedlnost, neoddělitelná část pojmu práva na spravedlivý proces. Co se pod onou „spravedlností“ skrývá, se již nesčetněkrát snažili rozkrýt filosofové, historici i právníci. Protože uspokojivá komplexní definice zatím v právnických učebnicích chybí, rád bych odkázal na slova JUDr. Bohumila Repíka, CSc., bývalého soudce Evropského soudu pro lidská práva, který řekl: *„Trestní spravedlnost v sobě obsahuje ochranu lidských práv a svobod, ale zároveň i hrozbu pro ně. Je proto prvním cílem, k němuž jsou zaměřeny texty proklamující lidská práva a základní svobody.“*²

Obecně pak lze konstatovat, že každá společnost si musí vytvořit systém, kterým reaguje na porušování nebo ohrožování jejích základních hodnot a norem. A je to právě přístup společnosti ke spáchanému trestnímu činu, jenž vede k pojmu trestní spravedlnost. Nestejný civilizační a kulturní vývoj v jednotlivých oblastech, stejně tak i rozdílné potřeby lidí, odlišný stupeň právního vědomí a v neposlední řadě jiná úroveň v sociálním statutu člověka vedly (a stále vedou) k různému chápání trestní spravedlnosti.

Kdysi se na spravedlnost, jednu z nejdůležitějších představ k uspořádání lidských vztahů, nahlíželo podle principu „oko za oko, zub za zub“. A nebyli to pouze Babyloňané, kdo se řídil tímto pravidlem známého Chammurapiho zákoníku. Podobně se k tomuto postupu stavěly i další dřívější civilizace - a nutno podotknout nejen v raných stádiích svého vývoje. Vycházely totiž ze samotné Bible. Ve druhé knize Mojžíšově, pasážích 21 až 24 je psáno: *„jestliže o život přijde, dáš život za život“* nebo *„oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu“*.³ Podobně na spravedlnost nahlížel i Aristoteles ve své Etice Nikomachově, vykládal ji jako „dobro pro druhé“. K aplikaci tohoto „dobra“ následně docházelo v rámci místních náboženských kulturních tradic a pravidel.

¹ Německý filozof (1724 - 1804), jeden z posledních představitelů osvícenectví.

² REPÍK, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2002, 5 s.

³ dostupné z <http://www.biblenet.cz/app/bible/passage> .

Před trestním monopolem panovníkovým se provinění nejprve projednávala v kruhu rodinném, případně je řešil ten nejvýše postavený člen daného společenství. Byla to také doba, kdy reakce na delikty probíhala často formou „krevní msty“ (lat. inimicitia capitalis), na jejímž základě de facto přecházelo právo zabitého pomstít se vrahovi vlastní rukou na jeho příbuzné. Mezi nejstarší zásady krevní msty patří „krev za krev“, a „všichni za jednoho“, vražda tak byla pokládána za vinu celého rodu. Je zřejmé, že v takto pojaté trestní spravedlnosti nebylo přihlíženo k tomu, zda jde o „fair proces“ či nikoli. Procesní pravidla nehrála žádnou roli. A zatímco postupem času z většiny evropských států tento institut pomsty vymizel, v jižní Itálii či Albánii přetrvává díky zvyku mafiánských rodin dodnes. Právní ochrany se ale vendetě, jak je známo, už nedostává. Kompetence rozhodovat o jednotlivých deliktech přešly později z patriarchy na panovníka a stát. Trestný čin tak přišel o svůj soukromoprávní charakter a stal se součástí veřejné trestní politiky. Ta už v sobě sice implikovala více funkcí trestu, mezi korektivními, výchovnými nebo nápravnými snahami ovšem nadále převládal účel odplatný.

Logicky prvním cílem, k němuž byly zaměřeny texty proklamující lidská práva a základní svobody, základní pilíře právního a demokratického státu, byla právě trestní spravedlnost. Základy tohoto úsilí nalezneme v anglosaském právu.⁴ Za první dokument omezující pravomoci panovníka vůči jeho poddaným a zároveň jim poskytujícím ochranu před státní perzekucí bývá označována *Magna charta libertatum*, nebo také Velká listina práv a svobod. Tento anglický právní dokument původně vydaný za vlády Jana Bezzemka roku 1215 a vycházející z *Charter of Liberties* (Listiny svobod) ve svém článku 39 (později 29) zaručoval, že „žádný svobodný nesmí být zadržen či uvězněn nebo zbaven svých práv a držeb či učiněn psancem či poslán do vyhnanství neb jinak zbaven svého postavení, ani proti němu nebude použita síla neb jiní posláni, aby tak učinili, leda na základě právoplatného rozsudku jemu rovných či na základě práva této země“.⁵

Omezení či zásah do práv bylo tedy možno vykonávat jen v případě zákonného rozhodnutí. Což lze vyložit i jako kořen zásady *due process off law*, neboli každý má právo na spravedlivý proces. Ten byl v dalších člancích této listiny, jejímž autorem je právník a poslanec anglického parlamentu John Rastell,

⁴ Oproti kontinentálním evropským zemím zde nedošlo k recepci římského a kanonického práva.

⁵ viz MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1 Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 18 s.

upraven spíše jen okrajově. Do širokého katalogu práv spadajících pod spravedlivý proces se však dá zařadit i článek 40 věnující se odepření či zdržování spravedlnosti a stejně tak i článek 61 zabývající se právem na účinný prostředek nápravy.

Výrazným milníkem anglických dějin ve světle práva na spravedlivý proces bylo přijetí zákona *Habeas Corpus Act*. Tento legislativní počín Karla II. se soustředil především na ochranu svobody anglických občanů proti nezákonnému zatčení.⁶ Každý zadržovaný či vězněný se tak mohl dovolávat oprávněnosti svého věznění, které měl posoudit příslušný soudce. Současně byly stanoveny i lhůty, během nichž měli být před soudce předvedeni, respektive celá věc projednána. V *Habeas Corpus Act* nechyběly ani poplatky za uplatnění, územní působnost, různé výjimky a další procesní náležitosti. Z těchto procesních zásad pak jasně vyplývá, že zde došlo k oddělení moci výkonné od moci soudní.

Dalším pokračovatelem uzákonění práva na spravedlivý proces je písemné potvrzení práv anglického parlamentu *Bill of rights* (Listina svobod, též Listina práv) Vilémem III. Oranžským a jeho manželkou Marií II, čímž se nastupující oranžská dynastie oficiálně distancovala od předešlé vlády Stuartovce Ludvíka II.; tu nový panovník odsoudil mimo jiné za porušování zákonných práv soudce, toleranci zkorumpovaných soudců a porotců, vyžadování nepřiměřené kauce v trestních řízeních, ukládání neoprávněných pokut nebo porušování zásad presumpce nevin. I proto nově platilo, že „*nepřiměřené kauce nebudou vyžadovány, nepřiměřené pokuty ani kruté či nezvyklé tresty nebudou ukládány, porotci budou řádně svoláváni a pouze svobodní budou moci být porotci ve věcech velezrady, a veškeré přísliby pokut a konfiskací před tím, než je dotyčná osob odsouzena, budou na příště nezákonné a neplatné.*”⁷

Z těchto principů anglického práva vycházely při svém vzniku i Spojené státy americké. Je to patrné zejména z prvních deseti dodatků k Ústavě,⁸ souhrnně nazývaných *Bill of rights* (Listina práv) a také Čtrnáctého dodatku tvořícího

⁶ KUKLÍK, J., SELTENREICH, R. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Linde, a.s. 2007, 116 s.

⁷ MOLEK, PAVEL. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR 2012, 20 s. 20.

⁸ Základní zákon Spojených států amerických. Přijat 17. září 1787 na ústavním konventu ve Filadelfii v Pensylvánii a „ve jménu lidu“ ratifikován konventy v každém členském státě. Aktuálně Ústavu tvoří 27 dodatků.

součást ústavních předpisů od roku 1868.⁹ Právem na spravedlivý proces se přímo zabývají dodatky V – VIII, občané jsou díky nim chráněni před zásahem do svých práv bez řádného soudního procesu.¹⁰ Čtrnáctý dodatek se pak věnuje rasové problematice, když veškerá rovná práva na spravedlivý proces garantuje všem občanům USA bez ohledu na barvu jejich pleti.¹¹

Z jiného pohledu a chráněných zájmů se k tradici těchto práv stavěla Francie. Konkrétně ve světle Velké francouzské revoluce hájící rovnost, svobodu obyvatel, zachování přirozených a nepromlčitelných lidských práv, přijatá a americkou Deklarací nezávislosti inspirovaná Deklarace práv a člověka. Spravedlivý proces zde byl v článcích 7-9 chráněn především formou základních záruk v trestním řízení: „7. Každý člověk může být obžalován, zatčen nebo uvězněn pouze v případech stanovených zákonem a pouze způsoby, které zákon předepisuje. Ti, kteří vyžadují, vyhotovují, vykonávají nebo dávají vykonávat svévolné příkazy, mají být potrestáni, ale každý občan předvolaný nebo vzatý do vazby na základě zákona, musí okamžitě poslechnout, jinak se stává vinným pro odpor.

8. Zákon má stanovit pouze tresty, které jsou nezbytné a zřejmě nutné. Každý může být potrestán pouze na základě zákona, schváleného a vyhlášeného před spáchaným činem a zákonně prováděného.

⁹ blíže MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 42 s.

¹⁰ Dodatek V.: Na každého občana, který se má zodpovídat z hrdelního zločinu nebo jiného těžkého zločinu, musí být podána řádná žaloba ze strany velké poroty - výjimkou tu mohou být případy občanů sloužících v činné službě v pozemních nebo námořních ozbrojených silách nebo v domobraně, a to v době války nebo vážného ohrožení veřejné bezpečnosti, nikdo nesmí být dvakrát trestán ohrožením života nebo zdraví pro týž poklesek. Nikdo nesmí být nucen svědčit sám proti sobě, nikdo nesmí být zbaven života, svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu, soukromý majetek může být vyvlastněn pouze za náhradu.

Dodatek VI.: V každém trestním procesu má obžalovaný právo na rychlé a veřejné přelíčení před nestrannou porotou státu a obvodu, na jejichž území měl být trestný čin spáchán a které jsou podle zákona příslušné. Obžalovaný má právo být informován o příčině a povaze obžaloby a konfrontován se svědky obžaloby. Má též právo dát odeslat prostřednictvím státních orgánů svědky ve svůj prospěch a mít na svou obranu obhájce.

Dodatek VII.: V soudních přích podle obecného práva, přesahuje-li výše pohledávky dvacet dolarů, je zajištěno právo žádat rozhodnutí porotního soudu a žádná skutečnost, již přezkoumává porotním soudem, nemůže podléhat dalšímu přezkoumání jakýmkoli soudem Spojených států, pokud tak nestanoví obecné právo.

Dodatek VIII.: Nesmějí být vyžadovány nadměrné kauce, ukládány nadměrné pokuty nebo kruté a mimořádné tresty.“ Dostupné z: <<http://www.klempera.tripod.com/usustava.htm>>

¹¹ Tamtéž. Dodatek XIV.: Všechny osoby narozené nebo naturalizované ve Spojených státech a podřízené jejich jurisdikci jsou občany Spojených států a státu, jehož jsou obyvateli. Žádný stát nemá právo vydat nebo provádět zákon, který by omezoval svobody nebo výsady občanů Spojených států; žádný stát nemá právo zbavit jakoukoli osobu života, osobní svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu; nemá také právo zbavit jakoukoli osobu, podléhající jeho pravomoci, stejné ochrany zákona.

*9. Každý člověk je pokládán za nevinného až do té doby, kdy je prokázána jeho vina, jestliže se pokládá za nezbytné zatknout jej, každá přísnost, která by nebyla nutná k zajištění jeho osoby, má být přísně potlačena.*¹²

V dozvuku osvícenství se některá procesní práva začala prosazovat i na našem území. Až do rakousko-uherským vyrovnáním koncem roku 1867 přijatého souboru ústavních zákonů - prosincové ústavy byl trestní proces postaven na zásadě inkviziční, zásadě tajnosti řízení, měl písemný charakter a vycházel z presumpce viny a z tortury jako základního důkazního prostředku. Ryzí výjimkou byl v oblasti civilního procesu tzv. josefínský obecní soudní řád z roku 1781, který zaručoval rovnost účastníků řízení a zavedl projednací zásadu. Tyto znaky nového procesního řízení byly ovšem v reakci na porážku revolučního hnutí brzy anulovány. Teprve až prosincová ústava (konkrétně Základní zákon státní č. 142/1867) definitivně ustanovila zásady jako rovnost před zákonem, právo na odškodnění, ústnost, veřejnost obžalovacího řízení či obžalovací proces.¹³ „Podstatným rysem je však to, že tato ústavní ustanovení nebyla chápána jako individuální práva, ale jako objektivní principy, vážící se k organizaci soudnictví. Ostatně tento pohled si zachovala také praxe a doktrína za první československé republiky, kdy tato „práva“ byla v únorové ústavě z roku 1920 zmíněna pouze v hlavě čtvrté, která pojednávala o soudní moci (nebyla však zahrnuta do následující hlavy, která přinášela katalog práv).“¹⁴ Obecné zaručení práv na spravedlivý proces v únorové ústavě chybělo, začleněny do ní byly jen jednotlivé segmenty - právo na zákonného soudce (§ 94), osamostatnění soudnictví od státní správy (§ 96), garance nezávislosti soudů a soudců a jejich vázanost zákonem (§ 98), ústnost a veřejnost řízení (§ 101 odst. 2), právo na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem (§ 104). Ústava dále nezakotvovala ani záruku možnosti přístupu k soudu, vyjma přezkumu rozhodnutí správních úřadů v civilních věcech.

Po tzv. Vítězném únoru převzala formálně, nikoliv fakticky výše uvedené záruky i Ústava 9. května (zákon č. 150/1948 Sb.) Ta sice už ve svém třetím

¹² MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 22 s.

¹³ MALÝ, KAREL. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vyd. Praha: Linde, 2003. 281-282 s.

¹⁴ WÁGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s. 2012. 726 s.

paragrafu ¹⁵ deklarovala princip *habeas corpus* (všeobecné označení zákazu zatknout občana bez soudního rozhodnutí), jeho dodržování však bylo v úrovni spíše symbolické. Zůstalo pouze na papíře. K ospravedlnění represe politicky nepohodlných občanů si komunistický režim následně pomohl také přijetím zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a zákona č. 232/1948 Sb., o Státním soudu. O nezávislost soudy pak de facto připravily navazující zákony č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví a č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů a ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, pouze se zmiňujícím o tom, „že soudnictví vykonávají obecné a zvláštní soudy.“¹⁶ Neméně se o deformaci trestního procesu zasloužil trestní řád č. 87/1950 Sb., který podle sovětského vzoru práva obviněného minimalizoval a práva obhájce oslabil, současně navíc změnil i strukturu trestního procesu, když největší důraz kladl na přípravné řízení, tehdy ovládané policií.

Pod vlivem sílící kritiky zmíněné nezákonnosti, jež se ukázala jako neúnosná i pro jinak silně orientované stalinské prostředí, byl v roce 1956 přijat nový trestní řád č. 64/1956 Sb., který zintenzívnil dohled prokurátora nad přípravným řízením. Operativní složky policie oddělil od vyšetřovacího orgánu, poskytl možnost přezkoumat oprávněnost žaloby v předběžném soudním projednávání, inovoval práva obhajoby a určil zákonné lhůty pro trvání vazby a vyšetřování.¹⁷

Zakotvení socialistických poměrů s sebou přinesla ústava z roku 1960 (zákon č. 100/1960 Sb.), obsáhlý katalog práv na spravedlivý proces bychom v ní našli jen v útržcích (například v článku 103 je upravena veřejnost jednání, veřejnost vyhlášení rozsudku a obhajoba) vystavěných navíc podle zásad tehdejších poměrů, což asi nejlépe ilustruje čl. 102 odst. 1.: „*Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni jedině právním řádem socialistického státu. Jsou povinni řídit se zákony a jinými právními předpisy a vykládat je v*

¹⁵ (1) Nikdo nesmí být stíhán, leč v případech podle zákona dovolených, a to jen soudem nebo úřadem podle zákona příslušným a řízením upraveným podle zákona.

(2) Nikdo nesmí být zatčen, nebude-li přistižen při činu samém, leč na písemný odůvodněný příkaz soudcův. Příkaz budiž doručen při zatčení, a není-li to možné, nejdéle do 48 hodin po něm.

(3) Nikdo nesmí být úředním orgánem vzat do vazby, leč v případech stanovených zákonem; musí pak být nejdéle do 48 hodin propuštěn nebo odevzdán soudu nebo úřadu, kterému podle povahy věci přísluší provést další řízení.

¹⁶ MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 24 s.

¹⁷ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 30 s.

souladu se socialistickým právním vědomím.“ Samotná nezávislost soudů, jak je upravena v čl. 98 odst. 1: „*Soudnictví v Československé socialistické republice vykonávají volené a nezávislé lidové soudy.*“, tak vzala za své.

V současné době je trestní proces v České republice upraven Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod, která je součástí našeho ústavního pořádku, mezinárodními smlouvami a dokumenty, jimiž je Česká republika vázána, a zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen tr. řád). Zakotvení zásad spravedlivého procesu, **jejichž dodržování v řízení a možnost každého jedince využít těchto institutů a záruk, naplňuje pojem práva spravedlivý proces,** bude v těchto právních normách věnována následující část diplomové práce.

3 Zakotvení práva na spravedlivý proces

3.1 Evropská a mezinárodní úprava

V souvislosti s tímto bodem je nutné nejprve připomenout, že soudy a jiné orgány činné v trestním řízení jsou povinny se řídit nejen Ústavou¹⁸ a dalšími vnitrostátními zákony, ale také vyhlášenými mezinárodními smlouvami, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána. Ty jsou totiž podle čl. 10 Ústavy součástí našeho právního řádu a stanoví-li něco jiného než zákon, je v uvedeném článku jasně uvedeno, že se použije mezinárodní smlouva.

Z tohoto důvodu je třeba z pohledu zakotvení spravedlivého procesu vyzvednout na prvním místě **Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen Úmluva)**.¹⁹ Česká republika se stala její smluvní stranou k datu 18. 3. 1992. Z Úmluvy vyplývá pozitivní závazek zabezpečit účinné právo na přístup ke spravedlnosti, které nesmí být právem teoretickým a iluzorním, ale konkrétním a účinným.²⁰ Úmluva stručně, ale přitom velmi výstižně stanoví minimální standardy spravedlivého procesu, a to nejen trestního, ale i občanskoprávního nebo správního, které musí zaručit všechny smluvní státy těm, kdo podléhají jejich jurisdikci, v čl. 6. Zní takto:

„1. Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo v rozsahu považovaném soudem za nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.

¹⁸ Ústava České republiky přijata Českou národní radou dne 16. 2. 1992 jako ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ve znění pozdějších ústavních zákonů.

¹⁹ Zkráceně též Evropská úmluva o lidských právech. Obecně považována za nejdůležitější lidskoprávní úmluvu sjednanou Radou Evropy. Československo přistoupilo k Úmluvě jako vůbec první stát ze států střední a východní Evropy. Ratifikovalo ji 18. března 1992 (publikována pod č. 209/1992 Sb.).

²⁰ KMEC J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 660-661s.

2. Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.

3. Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva:

a) být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu,

b) mít přiměřený čas a možnost k přípravě své obhajoby,

c) obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují,

d) vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě,

e) mít bezplatnou pomoc tlumočnicka, jestliže nerozumí jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví.“

Z citovaného čl. 6 Úmluvy je zřejmé, že jako základní atributy spravedlivého trestního procesu stanoví přístup k soudu, veřejnost soudního řízení a vnesení rozsudku, nestrannost a nezávislost soudu, presumpci neviny, právní zastoupení obviněného, rovnost zbraní účastníků řízení, přiměřenou délku soudního řízení.

Další procesní práva vztahující se k trestnímu řízení lze nalézt také v čl. 7 Úmluvy a v čl. 2 a 4 Protokolu č. 7 provádějícího Úmluvu.

K projednání porušení článků Úmluvy je příslušný Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“), a protože jeho judikatura neobyčejně rozvinula právo Úmluvy, je na místě upozornit ve vztahu k výkladu pojmu spravedlivý proces na rozhodnutí ESPL, ve kterém mimo jiné uvedl, že: „požadavek spravedlnosti řízení zakotvený v § 6 odst. 1 Úmluvy je třeba vnímat v souladu s teorií jako „zbytkovou klauzuli“, ze které může ESPL vyvodit i co by mělo být

*podle jeho názoru součástí práva na spravedlivý proces, ale co v Úmluvě vysloveně zařazeno není.*²¹

V trestním řízení lze ustanovení čl. 6 Úmluvy použít tehdy, jestliže vnitrostátní zákony určitou skutečnost nebo jednání kvalifikují jako trestný čin popsany v trestním zákoně a současně určují příslušnost a pravomoc soudů k jeho projednání. Pokud vnitrostátní právní řád toto určité jednání postihuje, ovšem přitom nejde o jednání trestné, ESPL přihlíží k tomu, zda se příslušná norma vztahuje pouze na určitou skupinu se specifickým postavením, nebo je obecně závazná pro všechny, zda má preventivní či kárný charakter a zda uložení trestu závisí na zjištění viny. Tato klíčová kritéria vymezil ESPL v rozsudku ve věci „Engel a další proti Nizozemsku.“²² V této kauze bylo nutné vyřešit otázku, zda je možné ustanovení čl. 6 Úmluvy použít i na řízení o deliktech, které nejsou ve vnitrostátním právním řádu označeny jako trestné činy, ale jako delikty disciplinární. Podle ESPL státy mohou rozlišovat mezi právem trestním a disciplinárním, ale jen za určitých podmínek. Úmluva jim prakticky umožňuje prohlásit za trestné jakékoli jednání, s výjimkou výkonu lidských práv a základních svobod, kterým Úmluva poskytuje ochranu.

Aspektem spravedlivého řízení (byť to není výslovně v čl. 6 uvedeno) je podle judikatury ESPL i přípustnost a hodnocení důkazů, přestože v čl. 6 Úmluvy není upravena přípustnost důkazů nebo důkazní břemeno, neboť tyto otázky náleží především do oblasti vnitrostátního práva. Přestože jde o oblast, která přísluší zejména vnitrostátním soudům, potvrzují rozhodnutí ESPL jeho příslušnost ke zkoumání, zda řízení mělo spravedlivý charakter nebo byl postup soudů svévolný, a to právě s ohledem na způsob provádění důkazů, jejich kvalitu a okolnosti, za kterých byly pořízeny²³.

Při určování, zda bylo řízení spravedlivé jako celek, lze podle ESPL přihlídnout i k váze veřejného zájmu na postihu za konkrétní trestný čin a na uložení sankce jeho pachateli a tu porovnat se zájmem jednotlivce, aby důkazy v jeho neprospěch byly opatřovány zákonnou cestou. Veřejným zájmem však nelze odůvodňovat přijetí opatření, která zbavují práva obhajoby stěžovatele jejich

²¹ KMEC J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 735 s.

²² *Engel a další proti Nizozemsku* (rozsudek pléna ESPL, 8. 6. 1976, č. 5100/71 a další).

²³ srovnej např. *Schenk v. Švýcarsko*, rozsudek 12. 6. 1988, stížnost č. 47457/99 nebo *Blucher v. Česká republika*, rozsudek 11. 1. 2005.

samotné podstaty, včetně práva nevypovídat ve svůj vlastní neprospěch zaručeného čl. 6 Úmluvy.²⁴

ESPL dále konstatoval, že se získáváním důkazů nezákonným způsobem v trestním řízení souvisí zachování práva nevypovídat a sám sebe neusvědčovat. Právo neusvědčovat sám sebe předpokládá zejména to, že vyšetřující orgány v trestním řízení prokazují vinu obžalovaného, aniž by se uchýlovaly k důkazům získaným pomocí násilí nebo nátlaku proti vůli obžalovaného.²⁵

Během posuzování, jestli napadený postup potlačil samotnou podstatu výsady neusvědčovat sám sebe, přihlíží ESLP k povaze a intenzitě donucení, existenci procesních záruk a k čemu byl každý z takto opatřených důkazů použit. Ve státech řídicích se Úmluvou se právo nevypovídat v trestním řízení nevztahuje na použití těch důkazů, které jsou sice obstarávány od obviněného s pomocí donucení, ale existují nezávisle na jeho vůli (domovní prohlídky, dechové zkoušky, vzorky krve apod.).²⁶

Oproti dlouholetému zastávanému názoru k problematice nepřítomných svědků ESLP nyní připustil, že odsouzení může spočívat rozhodujícím způsobem na základě výpovědi nepřítomného svědka, avšak pouze tehdy, pokud jsou práva obhajoby zajištěna jiným způsobem. *V nově stanoveném „balančním testu“ bude ESLP hledět napříště, zda je svědecká výpověď výhradním či rozhodujícím prvkem pro konstatování viny obžalovaného a zda jsou přitom vyvažující faktory, včetně pevných a učiněných záruk.*²⁷

ESPL ve stížnostech na porušení práva na spravedlivé řízení zkoumá nejen individuálně namítaná porušení těchto principů, ale zohledňuje řízení i jako celek. Znamená to tedy, že ESLP může dospět k závěru o porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy v řízení jako celku, ačkoli jednotlivá procesní pochybení by nenasvědčovala tomu, že řízení nebylo spravedlivé (srovnej např. Kinský proti České republice stížnost č. 42856/06). Zde se ESLP zaměřil především na některé dílčí záruky práva na

²⁴ Heaney a Mc Guinnesse proti Irsku, rozsudek 21. 12. 2000, stížnost č. 34720/97.

²⁵ Sainders proti Spojenému království, rozsudek velkého senátu, 17. 12. 2002, stížnost č. 19187/91.

²⁶ Tirado Ortiz a Lozano Martiu proti Španělsku, rozhodnutí o přijatelnosti, stížnost č. 43486/98.

²⁷ Al-Khawaja a Tahery proti Spojenému království, rozsudek velkého senátu, 15. 12. 2011, stížnost č. 26766/05 a 22228/06, viz FOREJTOVÁ, MONIKA a kol. Ústavní soudnictví. Brno: Václav Klemm, 2014. 197 s.

spravedlivý proces, jakými jsou nezávislost a nestrannost soudců a rovnost zbraní mezi účastníky.

Obdobná práva jako čl. 6 Úmluvy deklaruje **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** (dále jen Pakt)²⁸ ve svém článku 14, podle něhož má každý právo na spravedlivé a veřejné vyslechnutí nezávislým a nestranným soudem, mimo jiné je obviněný dále chráněn před donucováním k výpovědi a přiznání viny a je mu přiznané právo na přezkoumání odsuzujícího rozsudku. Společně s Úmluvou patří Pakt k nejčastěji aplikovaným mezinárodním smlouvám v případech, kdy se v trestním řízení zkoumá vzájemný vztah vnitrostátní normy a mezinárodní smlouvy.²⁹

Právem na spravedlivý proces se obecně zabývá i **Listina základních práv EU**. V hlavě šesté věnované soudnictví je komplexně vymezeno právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces, presumpce nevinny a právo na obhajobu, zásady zákonnosti a přiměřenosti trestných činů a trestů, právo nebýt dvakrát trestně stíhán nebo trestán za stejný trestný čin. V kontextu zakotvení práva na spravedlivý proces v evropské rovině stojí za zmínku čl. 50, stanovující, že *„nikdo nemůže být stíhán nebo potrestán v trestním řízení podléhajícím pravomoci téhož státu za trestný čin, za který byl již v rámci Unie osvobozen nebo odsouzen konečným rozsudkem.“* Vyložit ho lze i jako jakýsi „unijní ne bis in idem (ne dvakrát o tomtéž)“.³⁰

Výše uvedené mezinárodní prameny samozřejmě smluvním státům nebrání v tom, aby na vnitrostátní úrovni poskytly účastníkům řízení ještě vyšší procesní ochranu. V současné době je ale spíše pravidlem existence souběžných a souladných ustanovení Úmluvy a vnitrostátního práva. Ústavní soud i soudy obecné navíc běžně při výkladu ne vždy jednoznačné vnitrostátní právní úpravy přihlížejí právě k Úmluvě a argumentují rozsudky ve snaze, aby jejich výklad se nedostal do rozporu s touto mezinárodní smlouvou.

²⁸ Vyhláška č. 120/1976 Sb. ministra zahraničních věcí o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

²⁹ CHMELÍK, JAN et al. *Trestní řízení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 35 s.

³⁰ srovnej MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 32 s.

3.2 Vnitrostátní úprava

V české vnitrostátní úpravě definice práva na spravedlivý proces sice chybí, v **ústavní rovině** je ale zakotvena v hlavě páté Listiny základních práv a svobod (dále jen Listina)³¹ a také v těch člancích Ústavy, které se týkají principů a organizace českého soudnictví. Na rozdíl od přehledného seskupení v šestém článku Úmluvy jsou principy práva na spravedlivý proces v českém ústavním pořádku seřazeny poněkud méně spořádaně.

Výchozím bodem Listiny je čl. 36 odst. 1 garantující právo domáhat se stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu. V souladu s judikaturou³² lze konstatovat, že právo na spravedlivý proces zajišťují i další články; počínaje čl. 36 a právem na soudní přezkum správních rozhodnutí, právem domáhat se náhrady škody způsobené nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, přes čl. 37 a právem odepřít výpověď, kterou by vypovídající osoba svědčila proti sobě či osobám blízkým, právo na právní pomoc, dále princip rovnosti účastníků v řízení (rovnost zde podtrhuje i právo na tlumočnicka), čl. 38 a právo na zákonného soudce, práva účastníků v řízení a možnost vyloučit veřejnost, čl. 39 a zásady žádný zločin bez zákona a žádný trest bez zákona, konče čl. 40 upravujícím rozhodnutí o vině a trestu, presumpci nevinu, právo na obhajobu, právo obviněného odepřít výpověď, princip *ne bis in idem*, překážku věci pravomocně rozhodnuté a zákaz retroaktivity.

Ústava se právu na spravedlivý proces ve srovnání s Listinou věnuje méně. Ve čl. 4 proklamuje zaštitění základních práv a svobod pod ochranou soudní moci, na což nepřímou navazuje hlava čtvrtá zabývající se mocí soudní. V čl. 81 a 82 je koncentrován princip nezávislosti a nestrannosti soudů a soudců. Zde je však důležité odkázat na čl. 95 odst. 1, který ukládá soudcovu rozhodování limity, když ho váže na zákon a mezinárodní smlouvy, které jsou součástí právního řádu. Zároveň je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo s takovou mezinárodní smlouvou. Sám soudce rovněž prohlubuje záruky občanů na spravedlivý proces, když na základě čl. 85 odst. 2 slibuje, že na svou čest a svědomí bude chránit neporušitelnost přirozených práv člověka a práv občana, řídit se ústavními zákony a rozhodovat podle svého nejlepšího přesvědčení

³¹ Listina základních práv a svobod, vyhlášena předsednictvem České národní rady dne 16. 2. 1992, ústavní zákon č. 2/1993 ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

³² CHMELÍK, JAN et al. *Trestní řízení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 40 s.

nezávisle a nestranně. Ve svém čl. 96 pak Ústava připomíná principy rovnosti účastníků řízení před soudem, ústnosti a veřejnosti.

Právo na spravedlivý proces je zakotveno i v četných **podústavních normách**, které upravují jednotlivé prvky nebo instituty trestního práva procesního. Zmíním se alespoň o základních z nich.

Především jde o zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (**zákon o soudech a soudcích**) ve znění pozdějších předpisů, který v návaznosti na Ústavu a Listinu upravuje základní zásady organizace soudnictví (dále ZSS). Konkrétně zásadu jmenování soudce do funkce bez časového omezení (§ 61 odst. 1), zásadu neodvolatelnosti a nepřeložitelnosti soudce proti jeho vůli (§ 72 a 73), zásadu nezávislosti a nestrannosti soudců a jejich vázanosti jen zákonem (§ 79), zásadu senátního rozhodování (§3 odst. 1), zásadu účasti občanů na rozhodování soudu (§ 60 až 62, § 64 až 66), zásadu zákonného soudce (§ 41, 42 a § 44), zásadu rovnosti občanů před zákonem a rovnosti účastníků řízení v řízení před soudem (§ 4 a 5).

Promítnutí zásad spravedlivého procesu z hlediska naplnění práva účastníka nebo jiné strany řízení na projednání jeho věci bez zbytečných průtahů do řízení probíhajícího před soudem představuje řízení o návrhu na určení lhůty k provedení procesního úkonu upravené v § 174a zákona o soudech a soudcích. Nejde o občanské soudní řízení, o trestní řízení soudní nebo o soudní řízení správní, ale o řízení sui generis, jehož smysl spočívá v tom, že příslušný soud nařídí na návrh účastníka (toho, kdo je stranou řízení) soudu, vůči němuž návrh směřuje (procesnímu soudu), aby ve stanovené lhůtě provedl procesní úkon, u něhož dochází v řízení k průtahům, a tímto způsobem bude zabráněno dalším průtahům, k nimž by mohlo ve vztahu k tomuto procesnímu úkonu za řízení dojít³³.

Z hlediska trestního řízení je pak zásadním pramenem především zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (**trestní řád**), ve znění pozdějších předpisů, ve kterém jsou výslovně v § 2 zakotveny základní zásady trestního řízení navazující na shora zmíněnou úpravu právních idejí spravedlivého procesu v Ústavě a Listině základních práv a svobod. Základním zásadám trestního řízení

³³ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp.zn. 11 Tul 1/2012, ze dne 22.10.2012.

podle tohoto zákona je věnována kapitola č. 4.2 této práce, proto není nutné se k této zákonné normě podrobněji rozepisovat.

V trestních věcech mladistvých jsou některé základní zásady, na kterých je vybudováno trestní řízení jako celek, modifikovány zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (**zákon o soudnictví ve věcech mládeže**), ve znění pozdějších předpisů (dále ZSM). Konkrétně v § 3 odst. 4 až 7 uvedeného zákona jsou zakotveny speciální zásady týkající se postupu, rozhodování a výkonu soudnictví ve věcech mládeže. Orgánům činným v tomto typu soudnictví se zejména ukládá povinnost v řízení vedeném proti dítěti mladšímu patnácti let nebo proti mladistvému maximálně respektovat jeho věková a osobnostní specifika, objasňovat příčiny provinění, která mladiství spáchali, předcházet protiprávním činům. Zásada presumpce neviny je posílena rozšířením ochrany osoby mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let, proti kterým se řízení vede, takže řízení s nimi jsou zásadně neveřejná a je omezena možnost zveřejňování informací o nich. Zdůrazněn je také požadavek na co nejrychlejší projednání trestní věci a současně zásada, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění.³⁴ Kapitola č. 4. 3 této práce se pak podrobněji zabývá dvěma ze shora zmíněných specifických zásad řízení ve věcech mladistvých.

Subjektem práva na spravedlivý proces jsou nepochybně i právnické osoby, proto je na místě zmínit se také o zákonu č. 418/2011 Sb., o **trestní odpovědnosti právnických osob**, ve znění pozdějších předpisů. Stručně pak lze konstatovat, že pokud jde o promítnutí práva právnických osob na spravedlivý proces do trestního řízení, vztahují se na právnické osoby všechna práva, kterými disponuje obviněný jako fyzická osoba, vyjma těch, která jsou bezprostředně spojena s fyzickými osobami a jsou nepřenositelná na osoby právnické (např. záruky proti zásahům do osobní svobody spojené s instituty vazby, zatčení či zadržení). Všechny základní zásady trestního procesního práva jsou bezesporu použitelné i v trestním řízení vedeném proti právnické osobě, stejně jako všechny další procesní instituty a postupy upravené v trestním řádu, které nejsou vázány jen na obviněné fyzické osoby. To se samozřejmě týká i takových práv a zásad,

³⁴ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 31 s.

jakými jsou presumpce neviny, princip rovnosti zbraní, právo na obhajobu, zákaz nucení k sebeobviňování apod., které platí i v řízení vedeném vůči právníckým osobám.³⁵

³⁵ RICHTER, J. *K některým aspektům práva právníckých osob na spravedlivý proces*. [online] [cit. 10. 2. 2016]. Dostupné z <http://www.epravo.cz/top/clanky/k-nekterym-aspektum-prava-pravnickych-osob-na-spravedlivy-proces-100411.html>.

4 Obsah práva na spravedlivý proces v trestním řízení

„Kdo rozhodl spor bez vyslechnutí druhé strany, nebyl spravedlivý, i kdyby rozhodl spravedlivě,“

Seneca Lucius Annaeus³⁶

Tato kapitola se již podrobněji věnuje konkrétním atributům spravedlivého trestního řízení, které byly výše zmíněny v rovině jejich zákonné úpravy. Je důležité připomenout, že základním účelem trestního řízení je nade vše pochybnost především snaha, aby byly zjištěny trestné činy a jejich pachatelé byli náležitě potrestáni. K tomuto cíli je ale nutné dospět prostřednictvím řádného zákonného procesu. Snaha dopadnout a potrestat pachatele trestného činu totiž nemůže být nadřazena zásadě „fair“ procesu. Jinými slovy, nelze zmíněného účelu dosáhnout za cenu porušení procesních předpisů, a už vůbec ne těch ustanovení, která mají zajistit obviněnému možnost účinně se hájit (shodně např. nález Ústavního soudu ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. PL. ÚS 4/94, vyhlášený pod č. 214/1994 Sb., uveřejněný pod č. 46 ve sv. 2 Sbírký nálezů a usnesení ÚS ČR nebo usnesení Ústavního soudu a ze dne 18. 3. 2003, sp. zn. II ÚS 113/2003, uveřejněné pod č. 42 ve sv. 25 Sbírký nálezů a usnesení ÚS ČR).

Obecně platí, že záruka spravedlivého procesu patří k základním principům každé demokratické společnosti a znala ji v podobě „*due process of law*“ i již shora zmíněná *Magna charta Libertatum*.³⁷ Důvody, pro které je nutné vždy dbát toho, aby se každému dostalo spravedlivého procesu, stručně vystihl ostatně už Tomáš Garrigue Masaryk, první československý prezident, který konstatoval: *„Nedovedeme-li milovat nepřítel, budme k němu aspoň spravedliví“*.

Minimálními zárukami, na kterých musí trestní řízení stát, abychom jej mohli označit za „fair“ proces, pak jsou spravedlivé, veřejné a přiměřeně rychlé projednání věci.

³⁶ Římský stoický filosof, básník, prozaik a politik, který mimo jiné řídil pět let státní záležitosti za nezletilého císařova syna Nerona, jenž jej pak obvinil ze spiknutí a donutil k sebevraždě (4 př. n. l. - 65 n. l.). Dostupné z <http://cituj.cz/Citaty/kat-151.aspx>.

³⁷ WAGNEROVÁ, E., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, 725 s.

Pojem „spravedlivé projednání věci“ zahrnuje především zásadu rovnosti zbraní (*egality of arms, égalité des armes*), tj. zásadu, že každá strana procesu musí mít stejnou možnost hájit své zájmy a žádná z nich nesmí mít podstatnou výhodu vůči protistraně. Touto zásadou ale rozhodně není požadavek spravedlnosti řízení vyčerpán, je pouze jedním z dílčích aspektů širšího pojmu spravedlivého procesu (shodně rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Delcourt, A-11, 1970*). Procesními zárukami spravedlivého trestního řízení jsou kromě zmíněného principu rovnosti zbraní zejména právo obviněného na seznámení se s povahou a důvody obvinění, právo na přípravu obhajoby, právo obhajovat se osobně nebo prostřednictvím zvoleného obhájce, právo na tlumočníka, právo osobně se účastnit výslechu svědků a provádění dalších důkazů, právo navrhnout důkazy ve prospěch obhajoby, kontradiktornost řízení před soudem, právo obviněného být přítomen při projednávání věci, právo na odůvodněnost rozhodnutí.

Pokud jde o veřejnost procesu, pak její zásadní přínos spočívá v tom, že v důsledku veřejného soudního projednání věci má obviněný možnost se hájit a případně prokazovat svou nevinu před širší veřejností přítomnou v jednacích síních nebo informovanou zástupci hromadných sdělovacích prostředků, která sleduje průběh hlavního líčení a zvažuje důkazní materiál obdobně, jak to činí soud při svém rozhodování. Veřejnost řízení je také prostředkem zachování důvěry k soudům a má i výchovný aspekt.

Konečně je integrální součástí spravedlivého procesu přiměřeně rychlé projednání trestní věci. Průtahy v řízení totiž nejen negativně ovlivňují množství a kvalitu důkazů, ale obviněný je nedůvodně vystaven příliš dlouhou dobu svému obvinění, jestliže tyto průtahy sám nezavinil a lze je přičítat orgánům činným v trestním řízení. Navíc s odstupem času klesá zájem na trestním postihu a mění se poměry pachatele, v důsledku čehož se trest, pokud by byl uložen ve stejném druhu a výměře jako bezprostředně po spáchání činu, bude jevit jako příliš přísný. Naopak absence výchovného působení trestu na pachatele krátce poté, co se dopustil trestného činu, může přispět k tomu, že v trestné činnosti pokračuje. Již zde je na místě uvést, že právě pomalý výkon spravedlnosti je nezávažnějším problémem justice, a to nejen v České republice. Příčinou přitom není jen nárůst důmyslné a propracované trestné činnosti přesahující často rámec státu, ale také

komplikovaná struktura trestního procesu včetně složitého systému opravných prostředků.

4.1 Základní zásady trestního řízení

Specifický přístup k základním zásadám řízení mají britští konzervatisti. Trvají totiž na tom, že základní zásadou je, že žádné zásady nejsou. Podle jejich mínění jsou jen procesní práva lepší, nebo horší, jimiž se lze čehokoli žádoucího, tedy i pošetile „zásadnický“ formulovaných základních práv a svobod domoci. Argumentují tím, že platí „*proceeding precedes rights*“, čili že formální procedury jsou důležitější než „hmotná“ práva, že cesta je už vlastně cíl. K tomu ale lze důvodně namítnout, že alespoň některá základní procesní práva je možné formulovat tak, aby se stala součástí právního řádu. Zejména pokud jde o právo na spravedlivý proces a právo na obhajobu, která jsou předmětem této diplomové práce.

Základní zásady trestního řízení a trestního práva procesního jako takového představují ústavou a mezinárodněprávními závazky podmíněná východiska tvorby, interpretace a aplikace systému trestněprávních procesních norem³⁸.

*„Význam základních zásad spočívá v tom, že zajišťují dodržování smyslu zákona, důslednou ochranu jak společnosti, tak i práv obviněného. Bez jejich znalosti nelze pochopit podstatu našeho trestního řízení, význam všech jeho institutů a stádií, nelze porozumět ustanovením trestního řádu (význam poznávací) a správně je aplikovat v praxi (význam aplikační), neboť jsou základním vodítkem pro výklad (význam interpretační). Právní úprava všech ustanovení trestního řádu z nich musí vycházet (význam pro tvorbu práva).“*³⁹

Systém základních zásad je vnitřně jednotným celkem, který představuje ucelenou soustavu, kde jednotlivé zásady spolu úzce souvisí a navazují na sebe.⁴⁰ V každém stádiu trestního řízení se pak jednotlivé základní zásady uplatní různou měrou. V řízení před soudem, zejména v hlavním líčení, které představuje

³⁸ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 107 s.

³⁹ FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., GŘIVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 86 s.

⁴⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád I. § 1 až 156*. Komentář. 7. vyd., Praha: C. H. Beck, 2013, 21 s.

vyvrcholení celého trestního procesu, je ovšem nutné je respektovat v celé jejich šíři, protože právě před soudem prvního stupně probíhá zásadní část celého trestního stíhání.

Okruh základních zásad je stanoven zákonem. Některé hlavní principy řízení před soudem shrnuje Ústava v čl. 90 a následujících, některé jsou vyjádřeny v Listině v čl. 2, 8, 12, 37, 38, 40 a v člancích 5 a 6 Úmluvy, jak již bylo shora rozebráno v kapitole č. 3. Trestní řád pak vypočítává základní zásady trestního řízení v ustanovení § 2, který musí být vykládán a aplikován v souladu s Ústavou a Listinou. Podstatné jsou i zásady organizace soudnictví, které jsou zakotveny v Ústavě a v ZSS (např. zásada nezávislosti a nestrannosti soudců, zásada zákonného soudce, zásada rovnosti všech občanů před zákonem).

Pro doplnění je důležité uvést, že se v současné době připravuje nová legislativní úprava trestního práva procesního a podle dostupných informací zvažovala rekodifikační komise pro trestní řád při Ministerstvu spravedlnosti, zda základní zásady v novém kodexu vůbec explicitně uvádět, a to s argumentem, že jde o otázku teorie, která bude dovozovat základní zásady z jednotlivých ustanovení trestního řádu. Z příspěvku předneseného doc. JUDr. Bc. Tomášem Grívnou, Ph. D., na 5. ročníku odborného kongresu Právní prostor, který se konal ve dnech 21. a 22. dubna 2015 v Seči u Chrudimi, ale vyplynulo, že: *„Převážil názor, že je dobré je v trestním řádu mít, neboť ukazují směr, kterým se má ubírat aplikace a interpretace trestněprávních norem. Současně se ale komise shodla na tom, že některé ze základních zásad není třeba opakovat, pokud jsou zakotveny na ústavněprávní úrovni v rámci ústavního pořádku České republiky, v rámci mezinárodních lidskoprávních smluv. Tyto zásady není třeba výslovně uvádět, postačí, pokud se v trestním řádu upraví procesní pravidla, která z nich vyplývají. Příkladem může být zásada presumpce nevinny, která je jak v Listině základních práv a svobod, tak v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, byť v trochu jiném znění. Dnes ji máme do třetice v trestním řádu, čili je otázka, jestli dovozovat něco z jejich rozdílných formulací. Není nutné, aby v novém trestním řádu byla zásada presumpce nevinny uvedena, upravena by však měla být z ní vyplývající procesní pravidla, zejména pravidlo in dubio pro reo, čili v pochybnostech ve prospěch, což dnes pouze dovozujeme z několika ustanovení trestního řádu. Některé další základní zásady pak bude třeba modifikovat s ohledem na to, že se má posílit kontradiktornost řízení a adversární charakter*

řízení oproti současnému, do jisté míry inkvizičnímu procesu, a také s ohledem na plánované zavedení formálního důkazního břemene, které bude tížit státního zástupce.

Z hlediska umístění základních zásad v rámci trestního řádu se jeví jako vhodnější, pokud budou u těch částí trestního řádu, pro něž mají význam. To např. znamená, že na začátku trestního řádu by byly ty základní zásady, jež ovládají celé trestní řízení, všechny jeho fáze. Naopak tam, kde mají význam jen pro určitou fázi řízení, nebo je třeba je pro takovou fázi specifikovat, zvýraznit, tak by se měly přesunout k těmto částem. Např. trochu jiné zásady nebo v jiné šíři se uplatní v přípravném řízení, jiné v řízení před soudem. Jde např. o zásadu veřejnosti, zásadu rovnosti stran, apod., které se spíše uplatňují v řízení před soudem a nikoli v přípravném řízení. Pak je logické, aby byly uvedeny u ustanovení, která se týkají řízení před soudem. Nově by mohly být zavedeny některé zásady, které podtrhují kontradiktornost. Zásada kontradiktornosti bude zcela nově formulována, obdobně jako zásada rovnosti stran a též princip, který dnes dovozujeme z ustanovení o nepřípustnosti trestního stíhání, čili zásada ne bis in idem - ne dvakrát v téže věci, především ve vztahu trestního řízení a řízení o správním deliktu.⁴¹

4.2 Systém základních zásad vyjádřený v trestním řádu

Jak bylo již shora prezentováno, v současné době jsou všechny základní zásady trestního řízení, tedy i ty, které jsou zakotvené v ústavních předpisech, výslovně vyjádřené v § 2 tr. řádu. Tvoří harmonickou ucelenou soustavu, navzájem se doplňují a podporují, proto porušení některé z nich má vzápětí za následek i porušení zásad jiných.

Podle převážného obsahu jednotlivých zásad je lze rozdělit:⁴²

⁴¹ GRÍVNA, T., *Základní zásady trestního řízení ve světle rekodifikace trestního řádu*. [online] [cit. 4. 6. 2015] Dostupné z <http://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/zakladni-zasady-trestniho-rizeni-ve-svetle-rekodifikace-trestniho-radu>.

⁴² srovnej FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., GRÍVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 88 s.

- a) obecné zásady (stíhání jen ze zákonných důvodů, zásada přiměřenosti a zdrženlivosti, zásada rychlého procesu, spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, zásada obhajoby, zásada zajištění práv poškozeného),
- b) zásady zahájení trestního řízení (zásada oficiality, legality, obžalovací),
- c) zásada veřejnosti (platná především v řízení před soudy),
- d) zásady dokazování (zásada vyhledávací, zásada bezprostřednosti a ústnosti, presumpce nevinny, volného hodnocení důkazů),
- e) zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (někdy označována za zásadu materiální pravdy).

Vzhledem k zaměření této práce na vztah spravedlivého procesu a práva obviněného na obhajobu se následně budu podrobněji z vyjmenovaných základních zásad věnovat těm, od kterých je mimo jiné odvozeno postavení obviněného v trestním řízení a rozsah jeho zásadního práva vyjádřit se ke všem důkazům a skutečnostem, které jsou shromážděny v průběhu trestního řízení, a navrhnout provedení jiných důkazů, které by jeho vinu zeslabovaly nebo vyvracely. Dominujícími postuláty trestního řízení z toho pohledu nepochybně jsou zásada stíhání jen ze zákonných důvodů, někdy také označovaná jako zásada řádného zákonného procesu, zásada presumpce nevinny, zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností a zásada vyhledávací, zásada obžalovací a z ní vyplývající princip kontradiktornosti řízení, zásada rychlosti řízení a v neposlední řadě zásada zajištění práva na obhajobu, které bude věnována samostatná pátá kapitola této práce.

Zásada řádného zákonného procesu (§ 2 odst. 1 tr. řádu) znamená, že nikdo nemůže být stíhán jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Citované ustanovení bezprostředně navazuje na čl. 8 odst. 2 LPS, který stanoví, že *„nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven osobní svobody jinak než z důvodu a způsobem, který stanoví zákon“*. Skutečnost, že jde o nejdůležitější zásadu trestního řízení, vyplývá již z toho, že je zařazena jako první a současně je zásadou ústavní.

Tato zásada má velký význam pro oblast dokazování a ovlivňuje trestní řízení, resp. stíhání jako takové. S ohledem na ni nelze použít k usvědčení

obviněného důkazy obstarané v rozporu se zákonem (např. výsledek domovní prohlídky provedené bez souhlasu soudce, výpověď svědka, jehož výslech byl záměrně proveden bez vědomí a přítomnosti obhájce, vynucené doznání obviněného). Její dodržování také omezuje riziko bezdůvodného stíhání osob a nepřiměřených zásahů do základních práv a svobod a tím současně zvyšuje pravděpodobnost správného, úplného a objektivního objasnění všech skutečností nezbytných pro rozhodnutí v trestní věci.

Na zásadu řádného zákonného procesu bezprostředně navazuje **zásada presumpce nevinny** (§ 2 odst. 2 tr. řádu), tj. pokud není pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen, která vychází z čl. 40 odst. 2 LPS, čl. 6 odst. 2 EÚLP. Tato zásada, která je bezprostředně spjata se zásadou pravdivého zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, tedy vyjadřuje požadavek, aby vina obviněného byla úplně a nepochybně prokázána. Odsuzující rozsudek tak může být vynesena, až budou odstraněny všechny důvodné pochybnosti o vině obžalovaného. Není-li vina plně prokázána, musí být obžalovaný zproštěn obžaloby⁴³. Neprokázaná vina tak má stejný význam jako dokázaná nevína. Presumpce nevinny je ovšem zárukou, s níž může obviněný volně disponovat a může se jí rámci některých procesních institutů i vzdát, například při jednání o dohodě o vině a trestu podle § 175a tr. řádu.

Ze zásady presumpce nevinny vyplývá i požadavek na orgány činné v trestním řízení přistupovat k obviněnému nestranně a nezaujatě, posuzovat veškeré skutečnosti v pochybnostech v jeho prospěch (*in dubio pro reo*), poučit jej o všech jeho právech, náležitě přezkoumat jeho obhajobu a obstarat a přezkoumat jím navrhované důkazy se stejnou pečlivostí jako důkazy svědčící v jeho neprospěch.

Další z pohledu spravedlivého procesu podstatnou zásadou je již zmíněná **zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností**, která je kombinovaná se **zásadou vyhledávací**, tj. že odpovědnost za zjištění skutkového stavu nesou orgány činné v trestním řízení, které jsou povinny z vlastní iniciativy opatřovat a provádět důkazy k objasnění rozhodných okolností, a to stejně pečlivě ve prospěch obviněného i v jeho neprospěch (§ 2 odst. 5 tr. řádu). V souvislosti s

⁴³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád I. § 1 až 156*. Komentář. 7. vyd., Praha: C. H. Beck, 2013, 23 s.

touto zásadou, která nahradila dřívější zásadu objektivní pravdy (viz novelizace zákonem č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád), se vedou četné filosofické a právní spory v odborné veřejnosti, pokud jde o zodpovězení otázky, zda poznání člověka a tedy i soudce při hledání pravdy o trestném činu dosahuje úplné, věčné a provždy dané pravdy, nebo dosahuje pouze přibližných, podmíněčných a ne zcela přesných poznatků. Tedy, zda pravda zjištěná v trestním řízení je pravdou relativní nebo absolutní. „Vzhledem k tomu, že prostředky poznání soudce o skutku jsou založeny převážně na výpovědích svědků a obviněných, kteří logicky vypovídají podle svých individuálních schopností vnímat, zapamatovat si a reprodukovat prožitý děj, pak závěr o absolutní pravdě nemůže obstát. Zmíněná zásada ovšem stanoví, aby soud usiloval o co největší přiblížení se objektivní realitě, tedy tomu, co se skutečně stalo. Neměly by však být před orgány činné v trestním řízení kladeny nesplnitelné cíle a požadavky směřující ke zjištění absolutní pravdy, neboť tu prakticky zjistit nemohou.“⁴⁴

V návaznosti na shora uvedené je třeba také zdůraznit, že pokud jde o vztah předmětné zásady k zásadě řádného zákonného procesu (§ 2 odst. 1 tr. řádu), pak „pravdivé zjištění skutkového stavu věci nesmí být nikdy nadřazeno zásadě řádného zákonného procesu, neboť to vede ke snaze docílit zjištění „pravdy“ za každou cenu, tedy i za cenu porušení zákona.“⁴⁵

Pro úplnost je nutné ještě připomenout, že v § 2 odst. 5 tr. řádu je také zakotveno, že skutkový stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti, orgány činné v trestním řízení zjišťují v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí. Tím jsou totiž vytčeny meze dokazování. Soudy, respektive orgány činné v trestním řízení musí nashromáždit takové penzum věrohodných důkazů, aby na jejich základě mohly spolehlivě věc rozhodnout. Jestliže opatří důkazy v rozsahu, který neumožní spolehlivý závěr o vině obviněného, a nelze rozumně požadovat obstarání dalších důkazů, pak s ohledem na shora uvedenou zásadu presumce nevinny a z ní přímo vyplývající in dubio pro reo je nutné obviněného zprostit obžaloby.

⁴⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vyd., Praha: C. H. Beck, 2013, 33 až 34 s.

⁴⁵ obdobně srovnej CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J., GRIVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 66 s.

Ze základních zásad trestního řízení je také potřeba vyzvednout **zásadu obžalovací** (§ 2 odst. 8 tr. řádu), která ovlivňuje celkové uspořádání trestního procesu tím, že rozděluje základní procesní funkce mezi rozdílné subjekty. Funkci žalobce svěřuje státnímu zástupci, bez jehož obžaloby (případně návrhu na potrestání či návrhu na schválení dohody o vině a trestu) nemůže soudní řízení proběhnout, přičemž soud může rozhodnout jen o skutku, který je jejím předmětem. Platí tedy *nemo iudex sine actore* (bez žalobce není soudce). Soudní jednání samotné pak má charakter sporu mezi státním zástupcem, jehož účast u hlavního líčení je povinná (viz § 202 odst. 1 tr. řádu), a obviněným, resp. obhajobou. Úkolem soudu je pak spor řídit a rozhodnout, přičemž právním posouzením skutku obsaženého v obžalobě soud není vázán.

Z obžalovací zásady vyplývá **princip kontradiktornosti řízení** před soudem, který lze ve stručnosti označit jako rovnost zbraní. Tedy právo obou stran sporu vyjadřovat se ke všem prokazovaným skutečnostem a důkazům o nich, jednotlivé důkazy navrhopvat a provádět. Právě kontradiktorní uspořádání procesu umožňuje všestranné objasnění věci, a to jak z hlediska obžaloby, tak z hlediska obhajoby. Kontradiktornost trestního procesu u nás byla výrazně posílena zejména novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., která v souvislosti s posílením zásady obžalovací zavedla kontradiktorní řízení před soudem a zakotvila možnost, aby strany nejen navrhovaly, ale také samy prováděly důkazy svědčící v jejich prospěch, přičemž rozsah oprávnění obhajoby se v podstatě rovná právům a povinnostem státního zástupce jako veřejného žalobce (srovnej § 180 odst. 3, § 203 a § 215 odst. 2 tr. řádu). „*Tím byla odstraněna do té doby přetrvávající tendence považovat obstarání důkazů za doménu orgánů činných v trestním řízení a zároveň posílena možnost aktivity procesních stran při vyhledávání důkazů.*“⁴⁶

Další neopominutelnou zásadou spravedlivého procesu je **zásada rychlosti řízení** (§ 2 odst. 4 tr. řádu), protože průtahy v řízení a dlouhá délka trestního procesu negativně ovlivňují množství a kvalitu důkazů. Tato trestní zásada navazuje na čl. 38 odst. 2 Listiny, který stanoví právo každého, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů, a také na čl. 6 odst. 1 Úmluvy, který

⁴⁶ viz ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vyd., Praha: C. H. Beck, 2013, 45 s.

rovněž zakotvuje požadavek projednání věci bez zbytečných průtahů a v přiměřené lhůtě. Zásada rychlosti řízení má blízko k zásadě oficiality zakotvené ve stejném ustanovení trestního řádu, protože pokud orgány činné v trestním řízení provádějí procesní úkony, jakmile jsou dány zákonem nastavené podmínky pro jejich provedení, pak trestní řízení netrpí zaviněnými průtahy. Požadavek rychlosti řízení je v trestním řádu zabezpečen množstvím procesních institutů. Trestní řád zejména stanoví řadu procesních lhůt pro provedení některých zásadních úkonů a s jejich nedodržením spojuje vážnější procesní důsledky (např. zmeškaná lhůta k podání odvolání znamená jeho zamítnutí). Proti průtahům v řízení se lze bránit stížností u státního zástupce, jde-li o přípravné řízení, nebo podáním návrhu na určení lhůty k provedení procesního úkonu v řízení před soudem (srovnej § 174a ZSS), případně ústavní stížností.

V souvislosti s touto zásadou je vhodné připomenout, že „*podle ustálené judikatury ESLP by nemělo projednání určité věci soudem - s výjimkou věcí mimořádně komplikovaných - trvat víc než tři roky. Tato lhůta je v ČR běžně i několikanásobně překračována. V trestním řízení tato nepřiměřená délka vyvolává otázku, zda řízení, která trvají více než deset let, jsou ještě účelná a zda trest, který je po řadě let ukládán obviněnému, má smysl a plní svůj účel.*“⁴⁷

Porušení této zásady ovšem samo o sobě zásadně nevede k zastavení trestního stíhání (srovnej např. rozhodnutí Ústavního soudu ve věcech pod sp. zn. II. ÚS 7/2003 a IV. ÚS 487/2003, nebo rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věcech pod sp. zn. 5 Tdo 178/2002 nebo 6 Tdo 578/2002). Důsledkem nedodržení zásady rychlosti řízení ale může být propuštění obviněného z vazby na svobodu i přes existenci vazebních důvodů, protože vazební stíhání nelze vést tam, kde je zřejmé, že nebytí průtahů na straně orgánů činných v trestním řízení, věc již mohla být skončena (§ 71 odst. 1 tr. řádu).

Vadu rychlosti řízení je zpravidla nutné kompenzovat až při stanovení druhu a výměry trestu (viz § 39 odst. 3 tr. zákoníku).

Poslední zásadou trestního řízení, ovšem jen z hlediska řazení nikoli z hlediska důležitosti, kterou je nutné z pohledu spravedlivé procesu zmínit a která je úzce spjata se shora zmíněnými zásadami, je **zásada zajištění práva na**

⁴⁷ CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 "Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování", VSFS, Praha 2016 (připravuje se).

obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu). Jedná se o ústavní zásadu, která se opírá o čl. 40 odst. 3 LPS a spočívá v tom, že ten, proti němuž se vede trestní řízení, musí být v každém období řízení poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si může zvolit obhájce. Všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny umožnit mu uplatnění jeho práv.⁴⁸

Smyslem této zásady je zajistit osobě, proti níž se vede trestní řízení (tedy nejen obviněnému ale i podezřelému), plnou ochranu jejích zákonných zájmů a práv. Co se přesně rozumí právem na obhajobu, bude předmětem samostatné páté kapitoly. Zde lze jen stručně konstatovat, že *„porušování práva na obhajobu je v poslední době velmi časté téma respektování práva na spravedlivý proces. Nejedná se jenom o vlastní činnost, respektive nečinnost obhájců obviněných v trestním řízení, zejména v případech tzv. obhajoby ex offio, ale jde i o časté případy námitek k zachování práv obviněného souvisejících s jeho právem na obhajobu, např. právo podávat návrhy na doplnění dokazování, na provedení důkazu nebo jiné procesní návrhy a nakládání s nimi.“*⁴⁹

4.3 Specifické zásady modifikující řízení ve věcech mladistvých

*„Je již obecným míněním celého kulturního světa, že zločinnosti mládeže nestačí čeliti trestem, nýbrž že je potřeba zjišťovati a potírati ono skryté zlo, z něhož trestný čin vytryskl.... Čeliti tomuto zlu zavčas a nejen trestem, který je tu často prostředkem neúčinným, nespravedlivým, ba i nebezpečným, nýbrž opatřeními výchovnými, směřujícími k mravní záchraně a polepšení mladistvého.“*⁵⁰

Trestní proces vedený ve věci mladistvých (obvinění, kteří v době spáchání provinění dovršili 15 let a nepřekročili 18 let) se od standardního trestního procesu proti dospělým obviněným liší v řadě směrů, protože účelem ZSM primárně není potrestání pachatele přečinu, ale snaha dosáhnout pozitivními

⁴⁸ obdobně srovnej VANTUCH, P. *Trestní řízení z pohledu obhajoby*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, 3 s.

⁴⁹ CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 "Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování", VSFS, Praha 2016 (připravuje se).

⁵⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, XI s., s odkazem na *Mirička, A., Scholz, O.* O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932, 1 s.

metodami výchovného charakteru, aby se mladistvý delikvent i přes provinění, kterého se dopustil, řádně sociálně vyvinul a začlenil do společnosti. Typickým rysem řízení proti mladistvým je proto velmi úzká součinnost orgánů činných v trestním řízení s Probační a mediační službou, s orgány sociálně - právní ochrany dětí a v neposlední řadě i s rodinou mladistvého delikventa.

S ohledem na zaměření této práce bych se zmínil jen o dvou zásadních odchylkách trestního procesu proti mladistvým. První je zakotvena v § 52 až 54 ZSM a na úkor zásady veřejnosti preferuje zásadu ochrany soukromí vyplývající z § 3 odst. 5 ZSM a řady mezinárodních úmluv a dokumentů (srovnej např. čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, Všeobecnou deklaraci lidských práv apod.). Zmíněná ustanovení totiž výrazně omezují přístup osob, které nejsou přímo dotčeny stíhanou trestnou činností a bezprostředně se nepodílí na jejím řešení, k informacím o vedeném trestním řízení, o osobě mladistvého obviněného a o dalších osobách na řízení zúčastněných, zejména pak o poškozených. *„K mladistvým totiž zákon o soudnictví ve věcech mládeže přistupuje jako k dosud nevyzrálým dospívajícím jedincům s vyvíjející se hodnotovou stupnicí, často psychicky labilním a snadno zmanipulovatelným, ovlivnitelným a zranitelným. Požadavek ochrany jejich osobního soukromí po celou dobu trestního řízení proto v zájmu jejich ochrany před škodlivými vlivy vnějšího prostředí a publicity. Právě tento specifický zájem na ochraně osobnosti mladistvých odůvodňuje upřednostnění utajení informací týkajících se jejich provinění před ústavně chráněnou zásadou veřejnosti trestního řízení a právem informace na ně“*.⁵¹

Hlavní líčení a veřejné zasedání je s ohledem na shora popsané důvody podle § 54 ZSM dokonce zásadně neveřejné. Mohou se jich účastnit jen obviněný mladistvý, jeho dva důvěrníci, jeho obhájce, zákonní zástupci a příbuzní v přímém pokolení, sourozenci, manžel nebo druh, poškozený a jeho zmocněnec, svědci, znalci, tlumočníci, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, úředníci Probační a mediační služby a zástupce školy nebo výchovného zařízení. Jde tedy o zákonnou výjimku ze zásady veřejnosti (čl. 96 odst. 2 Ústavy, čl. 38 odst. 2 Listiny), jejímž cílem je omezit negativní vlivy spojené s nadměrnou pozorností veřejnosti, zejména pak hromadných sdělovacích prostředků, eliminovat

⁵¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 518 s.

difamující vlivy a chránit soukromí mladistvého. Protože ale právo na veřejné projednání věci je především základním právem obviněného, může soud vyhovět žádosti mladistvého, a pokud to není v rozporu s jeho zájmy, rozhodnout o tom, že jednání bude veřejné (§ 54 odst. 1 ZSM).

K problematice možné kolize principu ochrany soukromí a osobnosti mladistvého s právem na informace, svobodou projevu a zásadou veřejnosti se vyjádřil Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 8. 11. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 28/04, uveřejněném pod pub. č. 205/2007 Sbírky nálezů a usnesení ÚS. Specifickou zákonnou úpravu trestního stíhání mladistvých označil za konformní s čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Konkrétně uvedl: *„Jak ustanovení čl. 38 odst. 2 Listiny, tak čl. 17 odst. 1 nezakládají neomezená práva na veřejné projednání věci, resp. na informace. V obou případech je ponecháno na zákonodárci, do jaké míry právo na veřejné projednávání věci či právo na informace zákonem omezí. Vzhledem k tomu, že řada ustanovení Listiny spolu souvisí, je třeba je vykládat společně, systémově i vzájemně subordinačně, čímž je svoboda zákonodárce Listinou přesně a přísně regulována. Při posuzování toho, zda zákon omezující základní práva a svobody je ústavně konformní či nikoli, je pak obvykle třeba vzít v úvahu aspekty právně-filosofické, právně-historické a komparatistické. V českých zemích byla tradičně jako ústavně konformní vnímána taková právní úprava, která vycházela z premis, že účast veřejnosti je koncipována jako záruka veřejné kontroly justice a zároveň že k omezení účasti veřejnosti v řízení proti mladistvému je kladen zvláštní důraz na zájmy a prospěch mladistvého. Právo na veřejné projednání věci je základním právem účastníka řízení a nikoliv základním právem soudu či soudce. Výchovnou činnost soudu, resp. výchovné působení trestního řízení na příjemce informací není podle názoru Ústavního soudu nutno spojovat vždy právě s identifikací pachatele. Podstatnějšími informacemi pro výchovu k úctě k právům a spravedlnosti jsou zajisté informace, týkající se skutkových zjištění a jejich právního posouzení, které lze za účinnosti napadených ustanovení získat při veřejném vyhlášení rozsudku a které lze bez jakéhokoliv věcného omezení svobodně projevovat a šířit. Nelze opomenout v tomto směru moderační právo dané v § 54 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže předsedovi senátu. Negativa z omezení svobody projevu ve prospěch dané modifikace práva na soukromí se nejeví být významná ve srovnání s pozitivy danými v perspektivě působení zákona při utlumování kriminálních kariér mladistvých delikventů“.*

Pro úplnost je na místě zdůraznit, že citovaný náleží Ústavního soudu byl vydán z podnětu okresního soudu - soudu pro mládež, který se zdráhal aplikovat § 38 odst. 2 ZSM a ve společném řízení proti mladistvému a dospělému obviněnému, u něhož jinak trestní řád zásadně předpokládá veřejný proces, provést hlavní líčení nebo veřejné zasedání s vyloučením veřejnosti. Tato situace by ale neměla být standardem, jak jasně vyplývá z již zmíněného ustanovení § 38 odst. 2 ZSM, které stanoví, že společné řízení mladistvého a dospělého lze konat jen výjimečně, jestliže je to nutné pro všestranné a objektivní objasnění všech skutečností a není-li to na újmu mladistvého.

Další modifikace obecně platných zásad trestního procesu v řízení proti mladistvým se týká zásady práva na obhajobu, která je významně posílena. V § 42 odst. 2 ZSM je zakotveno právo mladistvého na nutnou obhajobu již od okamžiku, kdy jsou proti mladistvému použita opatření podle ZSM nebo kdy jsou provedeny úkony dle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných (viz § 160 odst. 4 tr. řádu), ledaže nelze provedení úkonů odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit. Jinak řečeno, nutná obhajoba není vázána na zahájení trestního stíhání mladistvého, jak je tomu u dospělých pachatelů, nýbrž na první procesní úkon provedený proti mladistvému na základě trestního řádu nebo ZSM. Provést takový úkon bez účasti obhájce mladistvého je možné jen za situace, kdy úkon nelze odložit, protože by došlo ke zmaření důkazu či ztrátě jeho kvality a vyrozumění obhájce nelze zajistit. K těmto situacím by však mělo docházet jen zcela výjimečně.

Popsaná širší ochrana práv mladistvého, který musí mít obhájce bez ohledu na to, jakým trestem je ohrožen, a musí jej mít i ve stádiu, které předchází zahájení trestního stíhání, vychází ze skutečnosti, že jde o osobu nízkého věku, zpravidla dosud zcela duševně nevyzrálou, která není schopna se sama dostatečně hájit a potřebuje odbornou pomoc.

Opatřením podle ZSM se v tomto případě rozumí zejména výchovná opatření, které lze uložit mladistvému s jeho souhlasem již v průběhu přípravného řízení (viz § 10 odst. 2 ZSM). Pokud jde o úkony podle trestního řádu, pak ty zakládají důvod nutné obhajoby tehdy, jsou-li prováděny přímo proti mladistvému. Nejvyšší soud v usnesení ze dne 18. 6. 2009, sp. zn. 8 Tdo 583/2009, publikovaném pod č. 3/2010 Sbírky rozhodnutí a stanovisek, vyložil, že

za úkony vedené proti mladistvému v uvedeném smyslu nelze pokládat úkony konané sice podle trestního řádu, ale prováděné ve vztahu k jiným osobám (např. lze použít v řízení proto mladistvému jako důkaz záznamy z průmyslových kamer a záznamy ze sledování osob a věcí ve smyslu § 158d tr. řádu, pokud byly zákonným způsobem opatřeny ve věci jiných osob, než je mladistvý, a v době, kdy byly prováděny, nebylo zřejmé, že dopadají i na osobu tohoto mladistvého).

Obhájcem mladistvého je stejně jako v případě dospělých obviněných vždy advokát. Zákon u obhájců nevyžaduje splnění podmínky dostatku životních zkušeností a zvláštní průpravy pro zacházení s mladistvými, jak je tomu u soudců, státních zástupců nebo příslušníků policejních orgánů projednávajících věci mladistvých (k tomu srovnej § 3 odst. 8 ZSM). Osobně pokládám v tomto směru právní úpravu za nedostatečnou, protože speciální vzdělávání advokátů zaměřené na „*zprostředkování poznatků z vývojové psychologie, dětské psychiatrie nebo speciální pedagogiky*“⁵² by lépe zajistilo dosažení cíle, který si ZSM vytýčil, a to adekvátní výchovné působení na mladistvého, aby se znovu protiprávního jednání v budoucnu nedopustil a vedl řádný život. Přenášení standardních způsobů obhajoby aplikovaných v trestních věcech dospělých pachatelů (např. popírání viny a vyčkávání na to, jak se důkazní situace vyvine) do řízení vedeného proti mladistvému s sebou totiž nese riziko, že mladistvý pachatel si neuvědomí své pochybení, nebude jej upřímně litovat a sám dobrovolně neučiní kroky k nápravě. Přitom právě to je cílem trestněprávní úpravy mladistvých a současně podmínkou toho, aby byla aplikována namísto represivních trestních opatření výchovná opatření nebo aby trestní stíhání skončilo nikoli výrokem o vině, ale některým z procesních odklonů (odstoupením od trestního stíhání podle § 70 ZSM, podmíněným zastavením podle § 307 a 308 tr. řádu, narovnáním podle § 309 až 314 tr. řádu).

⁵² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 33 s.

5 Právo na obhajobu jako jedna ze základních zásad spravedlivého procesu

„Spravedlnost je pevná a trvalá vůle přiznávat každému, co mu právem náleží.“

*Domitius Ulpianus*⁵³

Jednou ze základních zásad spravedlivého trestního řízení je zásada zajištění práva obviněného na obhajobu, mezinárodně zakotvena v čl. 40 odst. 3 Listiny, čl. 6 odst. 3 písm. b) Úmluv, čl. 14 odst. 3 písm. b) Paktu a domácí zákonnou normou upravena v ustanovení § 2 odst. 13 tr. řádu. Právem na obhajobu rozumíme souhrn všech práv, která jsou dána tomu a o kterých má být poučen ten, proti němuž se vede trestní řízení, tedy i osobě podezřelé, k obhajobě proti vznesenému obvinění. V trestním řádu jsou tato práva obviněného konkretizovaná v § 32 až 41 a *„promítají se postupně celým trestním řádem, tak jak postupuje trestní proces, tedy od sdělení obvinění až po ukončení trestního řízení pravomocným trestním rozsudkem.“*⁵⁴

Obecně teorie rozlišuje dvě základní formy obhajoby:

- obhajoba **materiální** čili právo na osobní obhajobu a právo požadovat od orgánů činných v trestním řízení řádné objasnění okolností svědčících ve prospěch osoby, proti níž se řízení vede,
- obhajoba **formální** aneb právo mít obhájce, spojené na bezplatnou pomoc obhájce.

Mezi instituty zajišťující právo na obhajobu spadá i třetí forma, která vychází z premisy, že orgány činné v trestním řízení jsou povinny postupovat v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí tak, aby byl zjištěn stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti. I zde se dá hovořit o povaze **materiální**.⁵⁵

⁵³ Domitius Ulpianus (kolem 170 Tyros – 228 Řím (zavražděn), významný římský právník pocházející z fénického Týru.

⁵⁴ KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozšířené vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 982 s.

⁵⁵ CHMELÍK, JAN et al. *Trestní řízení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 128 s.

Právo na obhajobu je přiznáno těm osobám, proti nimž je řízení vedeno. Vedle obviněného, obžalovaného a odsouzeného je tak výčet rozšířen i o zadrženou podezřelou osobu podle § 76 odst. 6 a podezřelého ve zkráceném přípravném řízení podle § 179b odst. 2 tr. řádu.⁵⁶

Jako zásadní znaky práva na obhajobu vystupují zejména právo na obhajobu osobní (§ 33 odst. 1 věta první a druhá tr. řádu, § 76 odst. 5 tr. řádu), právo zvolit si obhájce a radit se s ním (§ 33 odst. 1 věta třetí, čtvrtá, šestá tr. řádu, § 76 odst. 6 tr. řádu), právo na účast obhájce u procesních úkonů (§ 33 odst. 1 věta pátá tr. řádu, § 76 odst. 6 tr. řádu), právo požadovat od orgánů činných v trestním řízení objasnění okolností svědčících ve prospěch osoby, proti níž se řízení vede (§ 2 odst. 5 tr. řádu).

Právo na obhajobu je zprostředkováno v první řadě nárokem na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu (§ 33 odst. 2 tr. řádu), povinností všech orgánů činných v trestním řízení poučit obviněného o jeho právech a umožnit mu jejich uplatnění (§ 33 odst. 3 tr. řádu), institutem nutné obhajoby (§ 36, 36a tr. řádu) ve spojení s institutem ustanoveného obhájce (§ 38 - 40a tr. řádu), jakož i institutem zvoleného obhájce (§37, 37a tr. řádu).⁵⁷

Řádné zajištění práva na obhajobu v trestním procesu je pak v neposlední řadě podmíněno tím, že obviněný má možnost se v řízení před soudem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům a sám důkazy navrhnout, případně i opatřovat (např. znalecký posudek viz § 110a tr. řádu). Tedy, že proces probíhající před nezávislým soudem je **kontradiktorní**, zachovávající rovnost zbraní. Už samotná definice kontradiktornosti neboli *contra dicere* (mluvit proti) se obecně vykládá jako řešení sporu dvou stran prostřednictvím polemiky, k níž se v řízení před soudem proti sobě staví obžaloba a obhajoba.

Již v klasickém římském právu byl respektován a ceněn princip *audiatur et altera pars* (ať je slyšena druhá strana). *Jde o princip s přirozenoprávním základem, uplatňovaným i v dalších právních odvětvích, v rovině práva mezinárodního, ústavního i trestního. Pro posouzení jakékoliv sporné věci, nejen trestní, o níž se má spravedlivě a nestranně rozhodnout, je respektování tohoto principu, této právní zásady, z formálně logických důvodů neopominutelné... Při*

⁵⁶ VANTUCH, P. *Trestní řízení z pohledu obhajoby*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, 1 str.

⁵⁷ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 119 s.

*takto pojmáném trestním řízení musí být mezi účastníky zachována co největší rovnost, obviněný a obhajoba nesmějí mít slabší pozici, než jaká byla poskytnuta straně žalující. Přitom obviněný a obhajoba jsou podle některých názorů v obtížnější situaci než strana žalující, což je mimo jiné dáno samotným systémem trestního řízení v České republice.*⁵⁸

5.1 Práva obviněného

Pokud jde konkrétní obsah výše vypočtených práv obviněného, je nutné zdůraznit, že zásadní podmínka jejich realizace spočívá v tom, že obviněný je včas a řádně informován o tom, co je mu kladeno za vinu. Obviněný musí být **seznámen s obviněním a jeho podstatou** nejpozději na počátku prvního výslechu (viz § 91 a 160 odst. 2 tr. řádu). Vyjde-li pak v průběhu stíhání najevo, že ve skutku lze spatřovat jiný trestný čin, než jaký v něm spatřoval policejní orgán nebo státní zástupce v usnesení o zahájení trestního stíhání, musí být obviněný na tuto skutečnost vždy upozorněn.⁵⁹ Trestní řád v § 176 odst. 2 výslovně ukládá státnímu zástupci povinnost vždy upozornit obviněného na změnu právní kvalifikace před podáním obžaloby a poskytnout mu prostor pro další návrhy k doplnění dokazování, tj. bez ohledu na skutečnost, zda jde o změnu v jeho prospěch či neprospěch. V řízení před soudem ale omezuje obligatorní povinnost upozornit obviněného na možnost změny právní kvalifikace pouze na případy, kdy soudy v zažalovaném skutku spatřují přísnější trestný čin (§ 225 odst. 2 tr. řádu). Podle mého názoru je ale na místě obžalovaného upozornit na změnu právní kvalifikace i v těch případech, kdy lze ve skutku spatřovat jiný stejně trestný čin nebo dokonce čin méně závažný, a poskytnout mu lhůtu k přípravě obhajoby i vůči této změněné právní kvalifikaci. Rozhodnutí soudu by z tohoto pohledu totiž nikdy nemělo být pro obhajobu překvapivé a obhajoba by měla mít vždy možnost reagovat na nově konstruované právní posouzení.

Ze snahy zajistit řádný výkon obhajoby vyplývají i další práva. Například právo používat v řízení svůj mateřský jazyk (z čehož vyplývá právo využít tlumočnicka), právo být poučen o možnosti uplatnit opravné prostředky, právo nahlížet do spisů a další.

⁵⁸ CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 „Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování“, VSFS, Praha 2016 (připravuje se).

⁵⁹ FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., GŘIVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 196 s.

Jestliže má obviněný právo **uvádět okolnosti a důkazy sloužící k obhajobě** (§ 33 odst. 1 věta druhá tr. řádu), je nutné, aby byl na tuto možnost výslovně upozorněn, tedy aby se mu včas dostalo náležitého poučení. Okolnosti a důkazy sloužící k obhajobě může obviněný uplatnit libovolně během řízení, nelze mu bránit v tom, aby takticky vyčkával, jak se důkazní situace vůči němu vyvine, a teprve poté se rozhodl k věci vypovídat. Může o některých důkazech v přípravném řízení pomlčet a navrhnout je až v pozdější fázi (např. až v odvolacím řízení).⁶⁰ Nedílnou součástí tohoto druhu práv je i **právo vyhledat důkazy**. Podle zásady rovnosti zbraní může každá ze stran důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout. Důvodem k jeho odmítnutí nemůže být skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení (§ 89 odst. 2 tr. řádu).

Obviněný se v případě **práva volby obhájce** může řídit čistě svým výběrem. Jeho volba není limitována (tzv. pluralita obhájců). Pokud obviněný skutečně osloví víc než jednoho obhájce, vystupuje každý z nich v samostatném postavení. Obviněný je ale povinen sdělit orgánům činným v trestním řízení, kterého ze zvolených obhájců určuje k přijímání písemností a vyrozumívání o úkonech trestního řízení. Neurčí-li jej sám, pak takového „styčného“ obhájce určí v přípravném řízení státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu (§ 37 odst. 3 tr. řádu). Nevyužije-li obviněný práva volby a nezvolí-li mu obhájce ani jeho zákonný zástupce, může mu ho zvolit jeho příbuzný v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner, druh, jakož i zúčastněná osoba (§ 37 odst. 1 tř. řádu). Z práva zvolit si obhájce vyplývá pak **právo radit** se s ním o způsobu obhajoby, o podávání opravných prostředků a jejich důvodech a samozřejmě také během úkonů prováděných orgánem činným v trestním řízení. Konzultace obviněného s obhájcem je ale omezena v momentě, kdy má obviněný v průběhu výslechu odpovědět na již položenou otázku.⁶¹ Obviněný naopak může žádat, aby byl vyslýchán v přítomnosti obhájce a aby se obhájce účastnil i jiných úkonů přípravného řízení. Je-li ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, může s obhájcem mluvit bez přítomnosti třetí osoby (§33 odst. 1 věta třetí až šestá tř. řádu).

⁶⁰ tamtéž

⁶¹ CHMELÍK, JAN et al. *Trestní řízení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 54 s.

Zákonná úprava pamatuje i na ty obviněné, kteří si z různých finančních důvodů nemohou řádné zastoupení obhájcem dovolit. **Právo na bezplatnou pomoc obhájce nebo obhajobu za sníženou odměnu** zajišťuje materiálně stát, který hradí náklady obhajoby tehdy, když předseda senátu a v přípravném řízení soudce rozhodne, že obviněný má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Bezplatnou obhajobu může obviněný žádat i v případech nutné obhajoby (§ 36 a 36a tr. řádu) a také v dalších případech, kdy bylo rozhodnuto podle § 33 odst. 2.

Obviněný má **právo na osobní účast při projednávání věci v hlavním líčení a ve veřejném zasedání o odvolání** (v trestních věcech mladistvých obviněných nelze tyto procesní fáze konat v jejich nepřítomnosti). U provádění jednotlivých důkazů tak obviněný zpravidla nechybí, má možnost si je ověřit a po jejich postupném provedení se k nim vždy vyjádřit. Zatímco v přípravném řízení jsou tato práva omezena (§165 tr. řádu), v zákonem stanovených případech (řízení proti uprchlému, konání hlavního líčení za podmínky § 202 odst. 2 tr. řádu) je možné provést hlavní líčení a veřejné zasedání bez účasti obviněného, aniž by k tomu dal souhlas. Byl-li obžalovaný i přes předchozí výstrahu usnesením senátu vykázán z jednací síně pro nevhodné chování, musí mu být po jeho návratu sdělen soudem podstatný obsah jednání konaného v jeho nepřítomnosti, aby se k němu mohl vyjádřit. Obdobně tomu bude v případech, kdy se část hlavního líčení koná v nepřítomnosti obviněného z jiného důvodu, a to z obavy, že v přítomnosti obviněného spoluobviněný nebo svědek nevypraví pravdu (§ 208 a 209 odst. 1 tr. řádu).

Pod **právem podávat návrhy a žádosti** se obviněnému nabízí široký okruh návrhů a žádostí, především možnost podávat návrhy na provedení důkazů (§ 89 odst. 2 tr. řádu), návrhy na způsob rozhodnutí, které může činit od stadia přípravného řízení do konce vyšetřování (§ 166 tr. řádu), stejně jako během hlavního líčení při závěrečné řeči (§ 216 a 235 odst. 3 tr. řádu). Dále je obviněný kompetentní podávat návrhy týkající se postupu řízení, jež mohou například směřovat k právu žádat o propuštění z vazby nebo o její nahrazení některou z vazebních náhrad nebo předběžných opatření (§ 71a tr. řádu), žádosti o navrácení lhůty (§ 61 tr. řádu) nebo k žádosti o přezkoumání postupu policejního orgánu (§157a tr. řádu) apod.

Podstatným prostředkem obhajoby obviněného je jeho **právo podávat opravné prostředky**. Do této kategorie se řadí:

- **stížnost** - obviněný ji může podat proti každému usnesení policejního orgánu a proti usnesením státního zástupce a soudu, proti kterým zákon stížnost připouští a jestliže rozhodují ve věci v prvním stupni, a to za předpokladu, že usnesení se ho přímo dotýká nebo že k němu dal podnět svým návrhem, ke kterému je podle zákona oprávněn (§ 141 odst. 2, § 142 odst. 1 tr. řádu),
- **odvolání** - obviněný ho může podat proti každému rozsudku prvního stupně [§ 245 odst. 1, § 246 odst. 1 písm. b), odst. 2]. V případech, kdy se rozhoduje o zprošťujícím rozsudku, může se obviněný proti němu odvolat, byl-li zproštěn z některého důvodu uvedeného v § 226 tr. řádu (např. nebylo prokázáno, že se stal skutek, pro nějž je obžalovaný stíhán), který je pro něho méně příznivý, nežli jiný důvod, který by přicházel ve věci v úvahu.⁶² Na místě je připomenout, že odvolání se od ostatních řádných opravných prostředků liší tím, že ho lze podat proti doposud nepravomocnému rozsudku soudu prvního stupně. V českém trestním procesu je obdobně jako jiné druhy opravného řízení sice prvkem trestního řízení, avšak není jeho obligatorním stadiem,⁶³
- **odpor** - obviněný ho může podat pro trestnímu příkazu (§314g odst. 1 tr. řádu).

V rámci **mimořádných opravných prostředků** pak může obviněný podat **návrh na povolení obnovy řízení** (§278 a §280 odst. 3 tr. řádu), iniciovat u ministra spravedlnosti **stížnost pro porušení zákona** (§266 a násl. tr. řádu) a od novely trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb., může využít práva na **dovolání** (§ 265a až 265s tr. řádu).⁶⁴ Pokud by se obviněný domáhal příznivějšího rozhodnutí, nabízí se k úvaze i uplatnění **mimořádného kasačního oprávnění nejvyššího státního zástupce** přezkoumat do tří měsíců od právní moci a zrušit

⁶² FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., GŘIVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6 vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 198 s.

⁶³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 2961s.

⁶⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 3139 s.

nezákonná rozhodnutí státních zástupců o zastavení trestního stíhání (§174a tr. řádu).⁶⁵

5.2 Postavení obhájce v trestním řízení

Význam postavení práva na obhajobu v kontextu základních lidských práv odráží mimo jiné specifické postavení obhájce, který se na rozdíl od ostatních orgánů činných v trestním řízení účastní procesních úkonů v průběhu celého trestního stíhání, v případě mladistvých⁶⁶ může být obhájce přítomen i úkonům před zahájením stíhání. Poskytovat právní pomoc obviněnému přísluší v českém trestním řízení jen advokátovi, který je zapsán v seznamu advokátů vedeném Českou advokátní komorou (§ 4 zákona č. 85/1996 Sb., ve znění pozdějších předpisů, o advokacii). Tato podmínka logicky vyplývá z požadavku, aby právní pomoc obviněnému poskytovala osoba právně erudovaná, mající teoretické znalosti i praktické zkušenosti s výkonem obhajoby, protože obviněný zpravidla dostatečně nezná svá práva ani příslušné zákonné normy, podle kterých se trestní proces vede.

Advokát, který poskytuje právní služby osobě podávající vysvětlení (§ 158 odst. 5 tr. řádu), ovšem nevykonává obhajobu, a proto se nemůže domáhat realizace práv obhájce zakotvených v § 41 tr. řádu. Z toho vyplývá, že nemůže vstupovat do průběhu podání vysvětlení, klást dotazy nebo se domáhat nahlédnutí do trestního spisu. Nemůže ani vznášet námitky do protokolace. Jeho pomoc spočívá v tom, že osobu podávající vysvětlení poučí o jejich právech, informuje ji o tom, že úřední záznam o podaném vysvětlení nemůže být zásadně použit jako důkaz proti ní, apod.

Na druhou stranu v tzv. zkráceném přípravném řízení, které je upraveno v § 179a až 179f tr. řádu, má osoba podezřelá právo na obhájce se všemi jeho oprávněními podle § 41 tr. řádu, protože podezřelý má v tomto specifickém řízení stejná práva jako obviněný (§ 79b odst. 2 tr. řádu).

Obhájce si obviněný zvolí sám (§ 37 tr. řádu) nebo je mu ustanovený soudcem nebo předsedou senátu (§ 38 tr. řádu) v těch případech, kdy je dán důvod nutné obhajoby a obviněný si sám obhájce nezvolil.

⁶⁵ CHMELÍK, JAN et al. *Trestní řízení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 131 s.

⁶⁶ V řízení v trestních věcech mladistvých je zásada zajištění práva na obhajobu speciálně upravena v § 43 odst. 2-5, věta první a § 4 ZSM.

Důvody nutné obhajoby jsou uvedeny v § 36 - 36a tr. řádu. Jde-li o důvod nutné obhajoby podle § 36 odst. 3 nebo § 36a odst. 2 písm. b) tr. řádu, tedy, že se vede trestní řízení pro trestný čin s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody převyšující pět let, může se obviněný nutné obhajoby vzdát, nejde-li o trestný čin, za který lze uložit výjimečný trest.

Zvolený nebo ustanovený obhájce se může nechat u jednotlivých úkonů trestního řízení zastupovat v substituci svým koncipientem nebo jiným obhájcem. V řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně, před vrchním soudem a Nejvyšším soudem koncipient ale zastupovat nemůže (§ 35 odst. 1 tr. řádu). Problémy ovšem mohou vznikat tam, kde obviněný se substitucí nesouhlasí s poukazem na to, že si zvolil konkrétního obhájce, ke kterému má důvěru. V takovém případě je podle mého názoru rozhodující znění plné moci, kterou obhájci obviněný udělil. Pokud v této plné moci není výslovně uvedeno, že substituce je vyloučena, mohou orgány činné v trestním řízení naplánovaný procesní úkon provést i v přítomnosti advokáta v substituci. Poskytovat služby jako obhájce nemůže ten, kdo ve stejném řízení vystupuje současně jako spoluobviněný, svědek, znalec, tlumočník atd.

Povinnosti a práva obhájce jsou uvedeny v § 41 tr. řádu a dále rozvedena v řadě následujících ustanovení trestního řádu. **Základními povinnostmi** obhájce jsou jednat jen v prospěch obviněného, poskytovat mu potřebnou právní pomoc a zastupovat jej všude tam, kde obviněný vystupuje jako strana procesu a povaha procesního úkonu to připouští. Obhájce samozřejmě nemůže vykonávat osobnostní práva obviněného. Výjimkou je v tomto směru jen řízení proti uprchlému (§ 304 tr. řádu).

Základními právy obhájce se pak rozumí oprávnění činit za obviněného návrhy, podávat za něj žádosti a opravné prostředky, nahlížet do spisu a účastnit se vyšetřovacích úkonů.

Pokud je obviněný omezen ve svéprávnosti (podle nové občanskoprávní úpravy, která inspirována Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením prošla zásadní změnou, lze rozhodnout jen o omezení svéprávnosti nikoli o jejím zbavení, viz § 55 zákona č.89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Podrobnosti přechodu mezi starou právní úpravou a vymezením v

novém zákoně pak nalezneme v § 3032 a 3033 citovaného zákona) může obhájce vykonávat svá oprávnění též proti vůli obviněného (§ 41 odst. 4 tr. řádu).

Nebylo-li zmocnění obhájce při jeho zvolení nebo ustanovení vymezeno jinak, zaniká při skončení trestního stíhání. I když zmocnění zaniklo, je obhájce oprávněn za obviněného podat dovolání, žádost o milost a žádost o odklad výkonu trestu (§ 41 odst. 5 tr. řádu). Pokud byl obviněnému ustanoven obhájce pouze z důvodu nutné obhajoby, zruší předseda senátu nebo v přípravném řízení soudce, jeho ustanovení, pominou - li tyto důvody (§ 39 odst. 1 tr. řádu).

6 Ovlivnění rozhodovací činnosti obecných soudů judikaturou Evropského soudu pro lidská práva a Ústavního soudu z pohledu dodržování práva na obhajobu a spravedlivý proces

„K čemu jsou dobré zákony pouhé, chybí-li mravnost?“

*Horatius Quintus Flaccus*⁶⁷

Jak bylo již výše opakovaně konstatováno, patří právo na spravedlivé řízení a všechna jeho dílčí procesní práva bezesporu k nejdůležitějším právům uvedených v Úmluvě, Listině i Ústavě. Jejich podstatou není právo na úspěch v řízení, ale zachování těch základních zásad řízení, o kterých pojednávala kapitola č. 4. Porušení práva na spravedlivý proces nebo přímo porušení práva na obhajobu je v současné době nejčastějším důvodem, pro který je podávána fyzickými případně právníckými osobami stížnost k ESPL a Ústavnímu soudu ČR. Rozhodnutí obou těchto institucí o stížnostech mají zásadní dopad i na rozhodovací činnost obecných soudů.

6.1 Závaznost judikatury Evropského soudu pro lidská práva

Prostřednictvím judikatury ESPL dochází k harmonizaci evropského práva. **Účinky rozsudků ESPL** jsou sice podle čl. 46 odst. 1 Úmluvy, který stanoví, že „*Vysoké smluvní strany se zavazují, že se budou řídit konečným rozsudkem Soudu ve všech případech, jichž jsou stranami*“, závazné *inter partes*, tedy mezi stranami sporu, nikoli *erga omnes*, tedy vůči všem, ale i ostatní státy jsou povinny z nich vyvodit ponaučení a důsledky pro svůj právní řád. Z čl. 1, 32 a 52 Úmluvy lze totiž vyvodit obecnou povinnost smluvních států respektovat Úmluvu, tak jak je interpretována judikaturou ESPL. V této souvislosti se mluví o interpretační moci rozsudků (*autorité de la chose interprétée*)⁶⁸ ESPL ve svých

⁶⁷ Quintus Horatius Flaccus (8. prosince 65 př. n. l. – 27. listopadu 8 př. n. l.) známý pod jménem Horatius, římský básník a filosof.

⁶⁸ srovnej zejména rozsudek Kokkinakis v. Řecko, Série A sbírky rozsudků Soudu do 31. 12. 1995, č. 260-A.

rozsudcích opakovaně naznačil, že jeho judikatura by měla být akceptována všemi smluvními státy. Například v rozsudku *Irsko v. Spojené Království* ze dne 20. 3. 1997, Recueil II/1997, uvedl, že jeho rozsudek „slouží nejen k rozhodnutí případu, který je mu předložen, ale má širší význam objasnit, rozvinout a garantovat dodržování Úmluvy a přispět tak k tomu, aby státy plnily závazky, které převzaly jako smluvní strany“. Závazný je přitom nejen výrok rozsudku, ale také jeho nosné důvody.⁶⁹

„Úmluva v interpretaci ESPL měla a má nepopiratelný vliv na vývoj vnitrostátního práva členských států a slouží jako katalyzátor určité harmonizace evropského práva. Mnohé změny byly učiněny jako nucený důsledek odsuzujících rozsudků ESPL, ale především při širších reformách práva, zejména též trestního práva hmotného a procesního, státy čerpají z bohatých poznatků obsažených v judikatuře ESPL.“⁷⁰

Ve prospěch závěru, že i české soudy by měly respektovat judikaturu ESPL, pak nejlépe hovoří fakt, že v opačném případě hrozí, že Česká republika bude odsouzena pro porušení Úmluvy a zavázána k peněžitému plnění.

Z judikatury ESPL bych nyní rád s ohledem na téma mé diplomové práce pro ilustraci poukázal na některá rozhodnutí mající podle mého mínění zásadní vliv pro rozhodování obecných soudů z hlediska posuzování, zda lze označit trestní proces za spravedlivý a respektující práva obviněného na obhajobu a na rovnost zbraní, přestože v průběhu řízení nebylo vyhověno všem návrhům obhajoby na provedení důkazů nebo nebyly obviněnému zpřístupněny všechny relevantní důkazy a nebylo mu umožněno konfrontovat svědky, kteří jej usvědčují, protože šlo o utajené svědky nebo svědky nezletilé a pod.

1) *Doorson v. Nizozemí, rozsudek ze dne 26. 3. 1996, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1996 - II.* ESPL v něm vyjádřil přesvědčení, že nárok na zpřístupnění relevantních důkazů není právem absolutním, protože v kterémkoli trestním řízení mohou existovat konkurující si zájmy, jako národní bezpečnost, nezbytnost ochrany svědků nebo utajení policejních metod vyšetřování trestných činů, které musí být porovnávány se zájmy obžalovaného. ESPL zde dále judikoval, že použití svědectví anonymních svědků za účelem odhalení viny obviněného není

⁶⁹ např. rozsudek ESPL *Pham Hoang v. Francie*, Série A sbírky rozsudků Soudu do 31. 12. 1995, č. 243.

⁷⁰ REPÍK, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac, 2002, 27 s.

za všech okolností neslučitelné s Úmluvou. V určitých případech principy spravedlivého procesu totiž vyžadují, aby byla váha zájmů obhajoby porovnávána s váhou zájmů svědků nebo oběti předvolaných svědčit, především tehdy, když je v sázce život, svoboda či bezpečnost osob nebo zájmy obecně spadající do čl. 8 Úmluvy (tj. právo na respektování soukromého a rodinného života). Takový procesní postup ale významně zasahuje do práva obviněného na obhajobu, a proto musí být vyvážen tím, že je obviněnému dána možnost prověřit věrohodnost anonymních svědků. Navíc nelze pouze na základě jejich výpovědi založit odsuzující výrok.

2) *Van Mechelen a další v. Nizozemí, rozsudek ze dne 23. 4. 1997, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1997 - III.* I zde ESPL uvedl, že v některých případech může být nezbytné znepřístupnit obhajobě určité důkazy, mají-li tím být chráněna základní práva jiného jednotlivce nebo důležitý veřejný zájem. Obecným principem ale je, že z hlediska čl. 6 odst. 1 jsou přípustná opatření omezující právo obhajoby jen v absolutně nezbytné míře. Opětovně ESPL připustil i důkaz výpověďmi anonymních svědků, ovšem opět za shora nastíněných podmínek. Podle nich nejde o důkaz ojedinělý a obviněný měl možnost jej zpochybnit jinými důkazy.

3) *Windisch v. Rakousko, rozsudek ze dne 27. 9. 1990, Série A. č. 186.* V tomto případě naopak ESPL shledal, že právo obviněného na obhajobu bylo porušeno mírou neslučitelnou s čl. 6 Úmluvy, protože jeho odsouzení bylo založeno výlučně nebo v rozhodující míře na výpovědích učiněných osobou, kterou obžalovaný neměl v žádném stádiu trestního řízení možnost sám vyslechnout (obdobně *srovnej také nepublikovaný rozsudek ve věci Visser v. Nizozemí ze dne 14. 2. 2002*).

4) *Dowsett v. Spojené Království, rozsudek ze dne 24. 6. 2003, Sborník rozsudků a rozhodnutí 2003 - VII.* Podle ESPL k zachování požadavku na spravedlivé řízení stačí, pokud byl obviněný seznámen s důkazním materiálem až před konáním odvolacím řízením a v jeho rámci, pak jej mohl stěžovatel užít při své obhajobě za přítomnosti svého obhájce.

5) *Schenk v. Švýcarsko, rozsudek ze dne 12. 6. 1988, Série A č. 140.* ESPL v tomto případě judikoval, že použití důkazů získaných nezákonným způsobem (v tomto případě šlo o pořízený zvukový záznam rozhovoru obviněného s jinou

osobou) samo o sobě nezakládá porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy, pokud se odsouzení obviněného neopírá pouze o tyto důkazy a obviněný se mohl k pořízení tohoto důkazu a jeho věrohodnosti vyjádřit.⁷¹

6.2 Závaznost judikatury Ústavního soudu

Základní pravidlo ohledně závaznosti rozhodnutí Ústavního soudu vyplývá z čl. 89 odst. 2 Ústavy, podle kterého jsou vykonatelná rozhodnutí Ústavního soudu závazná pro všechny orgány i osoby.

„Tato jednoduchá věta způsobuje jeden z nejvýznamnějších teoretických i praktických interpretačních problémů z hlediska rozhodovací činnosti Ústavního soudu. Otázku rozsahu závaznosti rozhodnutí Ústavního soudu je třeba řešit z několika hledisek. V první řadě zda jde o nález nebo usnesení, dále zda rozhodnutí bylo publikováno ve Sbírce zákonů nebo ve Sbírce nálezů a rozhodnutí ÚS ČR, a v poslední řadě je třeba se zabývat tím, jaká část rozhodnutí se stává závaznou a pro koho je závazná.“⁷²

Ústavní soud vykládá shora citovaný článek Ústavy tak, že z něj obecným soudům vyplývá povinnost sledovat „*ratio decidendi*“, tj. vyložené a aplikované nosné pravidlo (rozhodovací důvod), o němž se výrok nálezu Ústavního soudu opírá (viz např. nález III. ÚS 252/04 ze dne 25. 1. 2005). Jedná se o tzv. závaznost precedenční, kterou je možné vyjádřit také tak, že již učiněný výklad Ústavního soudu by měl být východiskem pro rozhodování následujících případů stejného druhu. Jinými slovy, obecné soudy musí respektovat ústavněprávní výklady Ústavního soudu, tj. následovat precedenty. Ústavní soud totiž není sám, kdo rozhoduje spory týkající se ústavních otázek - v oblasti základních práv jsou i obecné soudy orgány ochrany ústavnosti, s čímž souvisí Ústavním soudem často vyslovovaná doktrína o „regulativních idejích“ a „vyzařování ústavních principů“ do obyčejného práva. Právě z výše uvedeného právního rámce Ústavní soud mj. ve svém nálezu IV. ÚS 301/05 ze dne 13. 11. 2007 dovodil, že „precedenční síla kteréhokoliv nálezu je nesrovnatelná s precedenční silou kteréhokoliv usnesení“.

⁷¹ obsah citovaných rozsudků byl čerpán z HUBÁLKOVÁ, E.: *Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Právo na spravedlivé řízení a další procesní práva.* ASPI, a. s., Praha 2006, 160 s.

⁷² FOREJTOVÁ, MONIKA a kol. *Ústavní soudnictví.* Brno: Václav Klemm, 2014. 103 s.

K tomu dále uvedl, že zatímco každý náleze je všeobecného významu, mezi usneseními by mohly mít precedenční účinky maximálně jenom ty, které Ústavní soud usnesením svého pléna vybral pro publikaci ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu. Z toho Ústavní soud dovodil, že povinnost respektovat dřívější rozhodnutí Ústavního soudu se vztahuje primárně na nálezy. Z výše uvedeného vyplývá, že argumentovat právními názory Ústavního soudu obsaženými často jako *obiter dictum* (řečeno na okraj) v jeho odmítacích usneseních je poměrně nepřijatelné. Na to ostatně upozorňuje sám Ústavní soud např. ve svém nálezu I. ÚS 643/06 ze dne 13. 9. 2007, ve kterém výslovně uvedl, že odmítnutí ústavní stížnosti jako zjevně neopodstatněné neznamena potvrzení zákonnosti právního názoru obsaženého v rozhodnutí napadeném ústavní stížností. K tomu na vysvětlenou doplnil, že množina ústavně nesouladných rozhodnutí je řádově menší, než množina rozhodnutí nezákonných, když ne každá nezákonnost zakládá též protiústavnost, resp. porušení základních práv a svobod (tzn. pojmy ústavně konformní a zákonný nelze ztotožnit). V citovaném nálezu je dále uvedeno, že účelem řízení o ústavní stížnosti je ochrana základních práv a svobod, což se promítá i do povahy a obsahu odmítacích usnesení, která plní mj. funkci jistého procesního ventilu uvolňujícího rozhodovací kapacitu, a rozhodně nemohou poskytovat alibi pro orgány veřejné moci, které je často nesprávně používají jako potvrzení svých právních názorů.⁷³

Za zmínku v této souvislosti stojí také náleze Ústavního soudu publikovaný pod. č. 151/2000 Sbírky nálezů a usnesení ÚS, ve kterém se Ústavní soud vyslovil k otázce vázanosti obecných soudů výkladem ústavněprávních otázek, který je obsažen v odůvodnění jeho vykonatelných rozhodnutí. Konstatoval, že tento výklad je všeobecně závazný stejně jako samotný výrok nálezu.

Některým konkrétním rozhodnutím Ústavního soudu, která se týkají porušování spravedlivého trestního řízení, a to zejména z pohledu práva na obviněného navrhnout důkazy, je věnována následující kapitola.

⁷³ srovnej MALIŠ, D. *Jak moc závazná či argumentačně použitelná jsou rozhodnutí Ústavního soudu?* [online] [cit. 2. 12. 2014] Dostupné z <http://www.epravo.cz/top/clanky/jak-moc-zavazna-ci-argumentacne-pouzitelna-jsou-rozhodnuti-ustavniho-soudu-96246.html>.

7 Nejčastější případy porušování práva na spravedlivý proces v trestním řízení z pohledu judikatury Ústavního soudu, který námitku jeho porušení řeší jako svou nejčastější agendu

„Bohužel i Česká republika patří mezi země, vůči kterým jsou časté výhrady k porušování práva na spravedlivý proces. Ústavní soud a ESLP každoročně konstatují porušení tohoto práva u několika stovek stěžovatelů. K nejfrekventovanějším kauzám v souvislosti s porušením práva na spravedlivý proces patří průtahy v řízení, porušování práva na obhajobu, nedostatky v trestním řízení s cizinci a nahodilé obsazování soudních senátů krajských odvolacích soudů, kterým je porušováno právo účastníka řízení na svého zákonného soudce“⁷⁴

Vzhledem k tomu, že tato práce je primárně zaměřena na právo obviněného na obhajobu jako nutné podmínky spravedlivého procesu, pokládám pro praxi obecných soudů za velmi přínosný zejména následující nález pléna Ústavního soudu, který byl přijat na návrh skupiny poslanců dožadujících se mimo jiné zrušení ustanovení § 55 odst. 2 tr. řádu, který zakotvoval institut utajovaného svědka v jiné podobě, než jaká je současná právní úprava, která předmětný nález již respektuje (srovnej znění trestního řádu před účinností zákona č. 152/1995 Sb.). Ústavní soud se v něm totiž vyjádřil k zásadním právům obviněného v trestním řízení, zejména pak k jeho postavení jako jedné ze stran kontradiktorního procesu, ve kterém nesmí mít obhajoba slabší pozici než obžaloba a do kterého má soud zasahovat v co nejmenší míře. Je totiž otázkou, zda současné trestní řízení v České republice, ve kterém není zakotveno důkazní břemeno obžaloby, a je to soud, kdo je odpovědný za zjištění skutkového stavu věci, je vedeno v duchu principu kontradiktornosti. *„Zpravidla platí, že všude tam, kde v trestním řízení obecný soud zásadu kontradiktornosti potlačí či formalizuje,*

⁷⁴ CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 "Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování", VSFS, Praha 2016 (připravuje se)

a nahradí ji zásadou inkviziční, hrozí, že se i samotný trestní proces stane procesem inkvizičním, nespravedlivým a nezákonným“.⁷⁵

Plenární nález Ústavního soudu ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 46/1993 - 94

„1. Smyslem práva na veřejné projednání věci, ve spojení s právem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, je poskytnout obžalovanému v trestním procesu možnost verifikace důkazů, směřujících vůči němu, a to před tváří veřejnosti. Tato verifikace v případě svědecké výpovědi obsahuje dva komponenty: prvním je prověření pravdivosti skutkových tvrzení, druhým je potom možnost prověření věrohodnosti svědka. Instrukce anonymních svědků tudíž omezuje možnost obžalovaného verifikovat pravdivost vůči němu směřující svědecké výpovědi, protože vylučuje možnost vyjádřit se k osobě svědka a k jeho věrohodnosti. Omezuje tedy jeho práva na obhajobu, je v rozporu s principem kontradiktornosti procesu, s principem rovnosti účastníků.

2. K omezení základních práv či svobod, i když jejich ústavní úprava omezení nepředpokládá, může dojít v případě jejich kolize. Základní je v této souvislosti maxima, podle které základní právo či svobodu lze omezit pouze v zájmu jiného základního práva či svobody. V případě závěru o opodstatněnosti priority jednoho ze dvou v kolizi stojících základních práv, je nutnou podmínkou konečného rozhodnutí rovněž využití všech možností minimalizace zásahu do druhého z nich. Tento závěr lze odvodit i z ustanovení čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, a sice v tom smyslu, že základních práv a svobod musí být šetřeno nejenom při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod, nýbrž analogicky rovněž v případě jejich omezení v důsledku jejich vzájemné kolize.

3. Při závažném zásahu do práva obviněného na obhajobu, a tím i do principů spravedlivého procesu, bylo tudíž povinností zákonodárce hledat rovněž možnosti minimalizace takového zásahu.

⁷⁵ tamtéž

4. *Účelem trestního řízení není jenom "spravedlivé potrestání pachatele", účelem trestního řízení je rovněž "fair" proces. Existence řádného procesu je nevyhnutelnou podmínkou existence demokratického právního státu.*

5. *Zákonnou lhůtu, vymezující dobu trvání vazby, nutno tudíž považovat za lhůtu nezbytného omezení osobní svobody obviněného (resp. obžalovaného), u kterého platí presumpce nevinny, určenou orgánům činným v trestním řízení pro ukončení tohoto řízení. Z uvedeného plyne, že při rozhodování o prodloužení vazby, kromě existence zákonného vazebního důvodu, nutno prokázat vážné důvody, v důsledku nichž v uplynulé lhůtě nebylo možno řízení ukončit. „*

V dalších nálezech, jejichž právní věty zde cituji, Ústavní soud definoval ze svého ústavněprávního pohledu zobecňující podmínky, jejichž splnění je nutné k tomu, aby důkazní řízení nebylo zatíženo porušením základních práv a svobod ve smyslu dotčení postulátů spravedlivého procesu. Naprostá většina stížností směřujících k Ústavnímu soudu v trestních věcech se totiž týká rozsahu provedeného dokazování a způsobu jeho hodnocení obecnými soudy. Stěžovatelé spatřují porušení svých ústavních práv v tom, že soudy nevyhověly jejich návrhům na doplnění dokazování, případně nedůvodně přiznaly některým důkazům významnější váhu, a proto skutková zjištění, ke kterým dospěly, jsou s provedenými důkazy v extrémním rozporu. Součástí práva na obhajobu je přitom i právo navrhnout důkazy a vyjádřit se ke všem prováděným důkazům a skutečnostem, které se obviněnému kladou za vinu. Toto právo vychází ze všeobecně platného principu *audiatur et altera pars* (již jednou shora zmíněný princip „necht' je slyšena druhá strana“). V našem trestním procesu i po významné novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb., která zvýraznila odpovědnost státního zástupce za prokázání skutkových tvrzení obsažených v obžalobě, je to stále soud, kdo odpovídá za správné a úplné zjištění skutkového stavu věci (viz výše zmíněný § 2 odst. 5 tr. řádu) a za spravedlivé rozhodnutí, a státní zástupce nenese důkazní břemeno ve formálním smyslu. Proto musí mít soud možnost aktivně zasahovat do dokazování. Jeho základním posláním by však mělo především stále být, že bude dbát na dodržování zákonných pravidel pro opatřování a provádění důkazů stranami a poskytne jim rovné možnosti. Ústavní soud k tomu již opakovaně judikoval, že zásadám spravedlivého procesu odpovídá nejen možnost účastníka řízení vyjádřit se k provedeným důkazům, nýbrž i navrhnout důkazy vlastní. Soud sice není povinen provést všechny

navržené důkazy, avšak musí o vznesených návrzích rozhodnout. Pokud skutková zjištění podle mínění obhajoby a obviněného nejsou pravdivá a právní hodnocení věci není objektivní, musí být dán zejména v hlavním líčení obhajobě prostor, aby své pochybnosti a tvrzení prokázala. Problematika tzv. opomenutých důkazů byla opakovaně řešena v judikatuře Ústavního soudu, který v řadě svých nálezů (sp. zn. III. ÚS 61/94, sp. zn. III. ÚS 95/97, sp. zn. III. ÚS 173/2 – Sbíрка nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 3, náleží č. 10, svazek 8, náleží č. 76, svazek 28, náleží č. 127 a další) podrobně vyložil pojem tzv. opomenutých důkazů ve vazbě na zásadu volného hodnocení důkazů a kautely, jež zákon klade na odůvodnění soudních rozhodnutí. Neakceptování důkazního návrhu s argumentem jeho nadbytečnosti je podle zmíněné judikatury Ústavního soudu relevantním důvodem, jestliže určité tvrzení, k jehož ověření nebo vyvrácení je důkaz navrhován, bylo již v dosavadním řízení bez důvodných pochybností ověřeno nebo vyvráceno (srov. např. náleží Ústavního soudu z dne 24. 2. 2004, sp. zn. I. ÚS 733/01, uveřejněný pod č. 26, ve sv. 32 Sbířky nálezů a usnesení ÚS ČR nebo náleží ze dne 30. 6. 2004 sp. zn. IV. ÚS 570/03, uveřejněný pod č. 91, ve sv. 33 Sbířky nálezů a usnesení ÚS ČR). Sumární pohled na problematiku opomenutých důkazů pak poskytl Ústavní soud v následujících nálezech.

Náleží Ústavního soudu ze dne 18. 11. 2004, sp. zn. III. ÚS 177/04, publikovaný ve Sbířce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 172/2004

„V řízení o ústavních stížnostech lze jako první vyčlenit případy tzv. opomenutých důkazů. Jde jednak dílem o procesní situace, v nichž bylo účastníky řízení navrženo provedení konkrétního důkazu, přičemž návrh na toto provedení byl soudem bez věcně adekvátního odůvodnění zamítnut, eventuálně zcela opomenut, což znamená, že ve vlastních rozhodovacích důvodech o něm ve vztahu k jeho zamítnutí nebyla zmínka buď žádná, či toliko okrajová a obecná neodpovídající povaze a závažnosti věci. Dílem se dále potom jedná o situace, kdy v řízení provedené důkazy nebyly v odůvodnění meritorního rozhodnutí, ať již negativně či pozitivně, zohledněny při ustálení jejího skutkového základu, tj. soud je neučinil předmětem svých úvah a hodnocení, ačkoliv byly řádně provedeny (sp. zn. III. ÚS 150/93, III. ÚS 61/94, III. ÚS 51/96, IV. ÚS 185/96, II. ÚS 213/2000, I. ÚS 549/2000, IV. ÚS 582/01, II. ÚS 182/02, I. ÚS 413/02, IV. ÚS 219/03 a další).

Další skupinu případů tvoří situace, kdy důkaz, resp. informace v něm obsažená, není získán co do jednotlivých dílčích komponentů (fází) procesu dokazování procesně přípustným způsobem, a tudíž musí být soudem a limine vyloučen (v kontrapozici k předchozímu "opomenut") z předmětu úvah směřujících ke zjištění skutkového základu věci (sp. zn. IV. ÚS 135/99, I. ÚS 129/2000, III. ÚS 190/01, II. ÚS 291/2000 a další).

Konečně třetí základní skupinou případů vad důkazního řízení jsou v řízení o ústavních stížnostech případy, kdy z odůvodnění rozhodnutí nevyplývá vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry na straně druhé, resp. případy, kdy v soudním rozhodování jsou učiněná skutková zjištění v extrémním nesouladu s provedenými důkazy (sp. zn. III. ÚS 84/94, III. ÚS 166/95, II. ÚS 182/02, IV. ÚS 570/03 a další).“

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2006, sp. zn. II. ÚS 262/04, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 208/2006

„Do kategorie „opomenuté důkazy“ lze zařadit i procesní situace, v nichž bylo účastníky řízení navrženo provedení konkrétního důkazu, přičemž návrh na toto provedení byl soudem bez věcně adekvátního odůvodnění zamítnut, eventuálně zcela opomenut, což znamená, že ve vlastních rozhodovacích důvodech o něm ve vztahu k jeho zamítnutí nebyla zmínka buď žádná či toliko okrajová a obecná, neodpovídající povaze a závažnosti věci. Postupem obecného soudu, který se v odůvodnění rozhodnutí, ani v řízení mu předcházejícímu nevypořádá s navrženými důkazy, jejich proklamovaný význam má podpořit obhajovací verzi, je zasaženo do základního práva garantovaného čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.“

Nález Ústavního soudu ze dne 11. 3. 2010, sp. zn. IV. ÚS 3320/2009, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 60/2010

„Zákonem předepsanému postupu v úsilí o právo (zásadám spravedlivého procesu) vyplývajícímu z čl. 36 odst. 1 Listiny je nutno rozumět tak, že v řízení před obecným soudem musí být dána jeho účastníkovi mj. i možnost navrhnout důkazy, jejichž provedení pro zjištění (prokázání) svých tvrzení pokládá za potřebné; tomuto procesnímu právu účastníka pak odpovídá povinnost soudu nejen o navržených důkazech rozhodnout, ale také - pokud jim nevyhoví - ve svém

rozhodnutí vyložit, z jakých důvodů navržené důkazy neprovedl, resp. pro základ svých skutkových zjištění je nepřevzal; jestliže tak obecný soud neučiní nebo učiní nedostatečně, dochází při jeho rozhodování nejen k vadám spočívajícím v porušení obecných procesních předpisů, ale současně soud postupuje v rozporu se zásadami vyjádřenými v hlavě páté Listiny (především čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2). Takzvané opomenuté důkazy, tedy důkazy, o nichž v řízení nebylo soudem rozhodnuto, případně důkazy, jimiž se soud bez adekvátního odůvodnění nezabýval, proto téměř vždy založí nejen nepřezkoumatelnost vydaného rozhodnutí, ale současně též jeho protiústavnost.“

V následujících nálezech se Ústavní soud vyslovil k rozsahu, v jakém musí být dána obviněnému možnost seznámit se s důkazy proti němu a také k otázce dopadu provedení důkazu získaného nezákonnou cestou na spravedlnost řízení jako takového.

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 3. 2005, sp. zn. II. ÚS 15/04, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 36/2005

„Je v rozporu s čl. 8 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a s čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, pokud soud přehlédne skutečnost, že stěžovatel neměl možnost vyjádřit se ke stěžejnímu důkazu, neměl možnost klást dotazy a vyvracet konkrétní tvrzení a neměl tedy možnost bránit se tvrzení, které jediné zapříčinilo jeho trestní stíhání a rovněž bylo rozhodujícím pro jeho odsouzení.“

Nález Ústavního soudu ze dne 4. 11. 2008, sp. zn. IV. ÚS 1526/08, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 188/2008

„Soud musí vést jednání tak, aby byl obžalovaný seznámen s jednotlivými důkazy předloženými obžalobou, tedy mu bylo umožněno jednotlivé důkazy ověřovat, komentovat a vyvracet.“

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 3. 2012, sp. zn. III. ÚS 2260/10, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 50/2012

„I kdyby bylo zjištěno, že některý důkaz byl v trestním řízení získán nezákonným, nebo dokonce protiústavním postupem, znamenalo by to toliko to, že tento konkrétní vadně provedený důkaz je v daném řízení nepoužitelný a nelze k

němu při dokazování viny přihlédnout. Je-li však pachatelova vina spolehlivě prokázána též jinými důkazy, které nemají původ v nezákonném postupu, nic nebrání tomu, opřít odsuzující rozsudek o tyto jiné důkazy. Jinými slovy řečeno, výskyt nezákonného důkazu nevede k nepoužitelnosti všech ostatních (jiných) důkazů. Ani tak rigorózní důkazní teorie, jako je doktrína ovoce z otráveného stromu (fruits of poisonous tree doctrine), nezastává názor, že výskyt nezákonného důkazu způsobuje nepoužitelnost všech důkazů, opatřených v daném řízení. Nepoužitelnost se týká toliko těch důkazů, jež jsou od nezákonného důkazu kauzálně odvozeny.“

Poslední náleží Ústavního soudu, na který bych rád poukázal, řeší situaci, kdy proti sobě stojí právo na obhajobu a skutečnost, že důkazy získané cestou právní pomoci v cizině se řídí trestním řádem dožádaného státu a lze tedy označit za zákonně opatřené i ty výpovědi svědků, kdy obhajobě nebyla dána možnost se jich účastnit právě s ohledem na vnitrostátní úpravu dožádaného státu.

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 5. 1999, sp. zn. IV. ÚS 135/99, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 74/1999

„Zpřísněné podmínky uvedené v ustanovení § 211 odst. 3 trestního řádu platí i v situaci, kdy dožádaný cizí orgán tyto zpřísněné podmínky z různých důvodů nesplní či splnit nemůže. V článku 3 odst. 1 Evropské úmluvy o vzájemné pomoci ve věcech trestních (č. 550/1992 Sb.), která vzhledem k ustanovení § 384 trestního řádu má povahu lex specialis, je zakotvena dohoda signatářů mezinárodní smlouvy o tom, jakým procesním režimem se řídí provedení či získání dožádaného úkonu, totiž procesním režimem dožádané strany. Respektuje tuto skutečnost, jakož i skutečnost, že právní úprava dožádaného státu může být, co se týče procesních garancí práva obviněného na obhajobu v přípravném řízení, rozdílná, má Ústavní soud nicméně za to, že i při použití takového lex specialis musí být garantována práva zakotvená v článku 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, která je podle článku 10 Ústavy ČR bezprostředně závazná a má přednost před zákonem. Neměl-li tedy obviněný či jeho obhájce v průběhu trestního řízení možnost klást svědkům otázky, pak zejména v situaci, kdy tyto výpovědi nejsou podporovány dalšími přímými důkazy nebo ucelenou soustavou nepřímých důkazů, takové svědecké výpovědi, byť provedené v souladu s právem dožádaného státu, nemohou být pro rozpor s

článkem 6 odst. 1 ve spojení s odst. 3 písm. d) Úmluvy použity jako důkazy, na jejichž základě by byl obviněný odsouzen. Účelem Úmluvy o vzájemné pomoci, jak se konstatuje v její preambuli, je sice dosažení větší jednoty mezi jejími členy, v současné etapě vyznačující se stále existujícími rozdíly v právní úpravě této oblasti, nemůže být ani případná nemožnost u dožadované strany vyhovět podmínkám stanoveným v právním řádu dožadující strany na újmu ústavně zaručených práv obviněného.“

8 Praktické problémy, které přináší stávající úprava obhajoby v trestním řádu

Právo na obhajobu, jak bylo podrobně rozebráno v předchozích kapitolách této práce, je rozhodně nejdůležitějším právem osoby, proti níž se vede trestní řízení, a tvoří záruku jejich dalších práv v trestním řízení, především práva na spravedlivé projednání věci.

Závažná porušení předpisů zajišťujících právo obhajoby jsou důvodem vrácení věci státnímu zástupci k došetření při předběžném projednání obžaloby, zrušení rozsudku soudu prvního stupně v odvolacím řízení nebo zrušení pravomocného rozsudku v řízení o dovolání nebo i důvodem k podání stížnosti pro porušení zákona.

Poznatky z praxe ukazují, že zejména nesprávná realizace důkazního řízení pomíjející právo obžalovaného vyjádřit se ke všem skutečnostem, které jsou mu kladeny za vinu, a důkazům o nich, a navrhopat důkazy svědčící obhajobě, může mít za následek porušení základních práv a svobod ve smyslu dotčení postulátů spravedlivého procesu. Jedná se nejčastěji o již opakovaně zmíněné případy tzv. opomenutých důkazů, důkazů deformovaných nebo nezákonně opatřených, resp. situace, kdy informace obsažená v důkazu nebyla získána procesně přípustným způsobem. Porušení procesních ustanovení upravujících způsob a průběh řízení přitom může vést až k tomu, že nesprávně opatřený či provedený důkaz nebude možné v trestním řízení použít, nebo na něm nebude možné postavit výrok o vině, přestože byl jinak obstarán zákonným způsobem, nebo nebude proveden konkrétní obhajobou navrhovaný důkaz, ačkoli reálně prokazuje obhajovací verzi obžalovaného. Nepříznivým důsledkem nesprávného postupu orgánů činných v trestním řízení může být v neposlední řadě i to, že se nepodaří zjistit skutkový stav důležitý pro rozhodnutí ve věci samé.⁷⁶

Pokud jde o rozsah dokazování, závisí pouze na úvaze soudu, který z vyhledaných, předložených nebo navržených důkazů provede. Tento závěr vyplývá především ze shora již také zmíněného ustanovení čl. 82 Ústavy, v němž je zakotven princip nezávislosti soudů. Z uvedeného principu je zřejmé, že obecné soudy musí v každé fázi trestního řízení zvažovat, zda a v jakém rozsahu je

⁷⁶ JELÍNEK, J. *Obviněný a jeho právo na obhajobu*. Bulletin advokacie, rok 1999, č. 2, 40 s.

potřebné doplnit dosavadní stav dokazování, přičemž současně posuzují důvodnost návrhu na doplnění dokazování (obdobně viz náleží Ústavního soudu ze dne 6. 12. 1995, sp. zn. II. ÚS 101/95, publikovaný pod č. 81 ve svazku 4 Sbírký náleží a usnesení ÚS ČR). Není tedy povinností soudu, aby akceptoval jakýkoli důkazní návrh, přestože i z ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu vyplývá, že každá ze stran může vyhledat, předložit nebo navrhnout provedení důkazu, přičemž skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení, není důvodem k jeho odmítnutí. Jestliže však soud odmítne provést navržený důkaz, musí toto rozhodnutí přesvědčivě odůvodnit. Nelze totiž připustit extrémní rozpor mezi skutkovým stavem věci v soudu dovozené podobě a provedenými důkazy (k tomu srovnej např. náleží Ústavního soudu ve věcech sp. zn. I. ÚS 4/04 nebo sp. zn. III. ÚS 3136/09). Takový zásadní rozpor lze shledat, jestliže některá důležitá skutková zjištění v rozhodnutí zcela chybí vzhledem k absenci příslušných důkazů, nebo zjevně nemají žádnou vazbu na soudem deklarovaný obsah provedeného dokazování, či jsou dokonce opakem toho, co bylo skutečným obsahem dokazování.

Pochybení v průběhu dokazování, ke kterému došlo v řízení před soudem prvního stupně a které znamená porušení obhajovacích práv, by měl vždy napravit soud odvolací. Odvolací soud má totiž povinnost vypořádat se s námitkami, jimiž obviněný realizuje své právo na obhajobu (viz i článek 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod), a to včetně jeho námitek proti důkazům, na které soud prvního stupně odkázal jako na klíčové pro učiněné skutkové závěry. *„Je porušením práva na spravedlivý proces dle článku 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, jestliže odvolací soud v usnesení o zamítnutí odvolání dle § 256 tr. řádu vyjadřuje souhlas se skutkovými zjištěními nalézacího soudu s poukazem na důkazy, které nalézací soud (ovšem ani soud odvolací) vůbec neprovedl a nehodnotil.“*⁷⁷

Pro ilustraci je vhodné stručně zmínit i některé další praktické problémy spojené s realizací práva na obhajobu, ke kterým poměrně často dochází v trestním řízení, pokud je vykládáno omezujícím způsobem.

⁷⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 3. 2009, sp. zn. III. ÚS 1104/08, publikovaný ve Sbírce náleží a usnesení ÚS ČR pod č. 65/2009.

Jedná se například o problematiku rozhodování o právu obviněného na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu, osvědčí-li obviněný v průběhu trestního stíhání, že aktuálně nemá dostatek prostředků, aby si hradil obhajobu sám. Soudy zde často rozhodnutí o přiznání nároku na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu podle § 33 odst. 2 tr. řádu obcházejí tím, že obviněnému ustanoví obhájce ex offio a posléze jej ve vykonávacím řízení zaváže k náhradě nákladů obhajoby podle § 152 odst. 1 písm. b) tr. řádu s argumentem, že u obviněného jde o stav přechodný a v budoucnu je schopen vzhledem ke svým osobním poměrům a zdravotnímu stavu si finanční prostředky k zaplacení nákladů obhajoby obstarat. Takový postup je ale v rozporu jednak s právem obžalovaného zvolit si obhájce podle svého uvážení a také se zněním § 33 odst. 2 tr. řádu, který hovoří o osvědčení nedostatku finančních prostředků v přítomném čase.

Poměrně často dochází také k porušení práva obviněného žádat o odročení úkonu trestního řízení, včetně hlavního líčení nebo veřejného zasedání. V případech, kdy není dán důvod nutné obhajoby, soudy akcentují rychlost řízení a žádosti obviněného nevyhoví s tím, že účast obhájce není nutná, aniž by se blíže zabývaly tím, zda na straně obhájce vznikly objektivní překážky, pro které se nemůže řízení zúčastnit, nebo jde jen o zjevnou obstrukci obhajoby.

Trestní řízení bývá někdy rovněž zatíženo vadou spočívající v tom, že obviněnému a jeho obhájci soudy neposkytnou čas a možnost na přípravu v případech, kdy došly k závěru o možnosti jiného, stejně přísného nebo dokonce i mírnějšího právního posouzení skutku, pro který se trestní stíhání vede. Obžalovaný má ale vždy právo vědět, jakým směrem se ubírají úvahy soudu při rozhodování o tom kterém konkrétním trestném činu (shodně srovnej nález Ústavního soudu publikovaný pod č. 197/2001 Sbírký nálezu a usnesení ÚS ČR).

Orgány činné v trestním řízení občas nerespektují zákaz sebeobviňování, který je součástí práva na obhajobu, a nutí osobu podezřelou z trestného činu, aby svou součinností opatřila nebo vydala důkaz, který by proti ní mohl být použit v trestním řízení (srovnej nálezy Ústavního soudu publikované ve Sbírcce nálezu a usnesení ÚS pod č. 41/2006, č. 12/2006, č. 71/2007 nebo č. 89/2007).

Přestože každý má právo být seznámen s obviněním v jazyce, který ovládá, nebývají cizincům doručovány překlady rozhodnutí do jejich mateřského jazyka. *„Byly zaznamenány i případy, kdy byl cizinec pobývající mimo území odsouzen trestním příkazem, který mu byl doručen bez překladu, a to mělo za důsledek nemožnost uplatnění zákonné lhůty pro podání řádného opravného prostředku a rozhodnutí se stalo pravomocným“*.⁷⁸

Možnost vlivu určité vady zajištění práva na spravedlivý proces ale nelze hodnotit abstraktně, nýbrž vždy v podmínkách konkrétního případu a podle jeho okolností. Nejde o zrelativizování či zlehčování nezákonného postupu orgánů činných v přípravném řízení při zajišťování práva na obhajobu, ale rozumný pohled na dodržování zákonem stanovených pravidel spravedlivého procesu, který jediné může vést ke spravedlivému rozhodnutí, odlišený od ryze formálního pohledu na tato pravidla bez přihlédnutí ke konkrétní věci a jejímu celkovému průběhu.

Na konec této kapitoly bych pak rád s ohledem na shora uvedené upozornil alespoň na jednu možnost úpravy trestního řádu tak, aby lépe zajišťoval výkon obhajoby. Týká se již shora opakovaně citovaného ustanovení § 225 odst. 2 tr. řádu, který zakotvuje povinnost soudu upozornit obviněného na možnost přísnějšího právního posouzení skutku. Domnívám se, že by spravedlivému procesu lépe svědčilo, pokud by soudy mohly rozhodnout o vině obviněného jiným trestným činem, než jak skutek posuzovala obžaloba, vždy jen tehdy, pokud by obviněný byl na takovou možnost upozorněn a byl mu dán prostor pro další obhajobu, případně pro její změnu. Umím si totiž představit, že obviněný popírá od počátku spáchání skutku právě s ohledem na přísnou právní kvalifikaci a hrozící výši trestu, která např. neumožňuje žádné procesní odklony, a v situaci, kdy by byl ve skutku spatřován mírnější trestný čin, by se raději ke skutku doznal, nahradil škodu a učinil řadu dalších kroků k tomu, aby věc mohla být skončena alternativním trestem nebo procesním odklonem.

⁷⁸ CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 "Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování", VSFS, Praha 2016 (připravuje se).

9 Závěr

„V nejzkaženějším světě je nejvíce zákonů.“

*Tacitus Publius Cornelius*⁷⁹

Tato diplomová práce se zabývala spravedlivým trestním řízením a jeho nedílnou součástí, a to právem obviněného na obhajobu. Kromě zmapování současné zákonné úpravy pravidel spravedlivého trestního procesu a práv obviněného, jež mu mají umožnit výkon jeho řádné obhajoby, ke kterému se uchýlila již spousta studentů přede mnou, jsem se v ní pokusil zaměřit na problematiku případů, kdy obecné soudy s poukazem na to, že podle jejich mínění je již skutkový stav věci náležitě objasněn, zamítnou návrhy obhajoby na doplnění dokazování nebo obviněným neumožní vyjádřit se k některým důkazům. Dotkl jsem se rovněž otázky, nakolik můžeme hovořit o spravedlivém trestním procesu, pokud státní zástupce nenese důkazní břemeno a soud sám, jenž by měl vystupovat jako nestranný arbitr sporu mezi obžalobou a obhajobou, z vlastní iniciativy obstarává usvědčující důkazy proti obviněnému s poukazem na současnou zákonnou úpravu, která na něj klade odpovědnost za správné a úplné zjištění skutkového stavu věci v rozsahu důležitém pro rozhodnutí.

Ministerstvo spravedlnosti ohlásilo v roce 2014 přípravu nového trestního řádu a 28. 3. 2014 se poprvé sešla odborná „Komise pro trestní řád“, kterou za tímto účelem ministerstvo zřídilo. Podle tiskových zpráv ministerstva se tato komise již v listopadu 2014 dohodla na základních zásadách, na nichž má být předpis založen, a vláda tento dokument, který obsahuje základní „výchozí principy“ nového procesního předpisu pro trestní právo, schválila. Ve vládou schválených a ministerstvem spravedlnosti zveřejněných „výchozích principech“ se mimo jiné hovoří o stanovení procesní odpovědnosti státního zástupce za neprovedení podstatných důkazů prokazujících vinu v řízení před soudem, tzv. formální důkazní břemeno státního zástupce, takže by to měl být on a nikoli soud, koho zatíží případné negativní důsledky zproštění obžaloby. V řízení před soudem budou strany provádět důkazy, jejichž provedení navrhy, a soud bude mít povinnost doplnit dokazování jen výjimečně a pouze ve prospěch

⁷⁹ Publius Cornelius Tacitus (kolem 55 n. l. – 115, pravděpodobně 120, nejpozději 124) byl významný římský historik, právník a senátor, považovaný za jednoho z největších antických dějepisců.

obžalovaného případně poškozeného, zejména za situace, kdy nebude mít obžalovaný obhájce a z hlediska dokazování byla opomenuta nějaká základní skutečnost, která by mohla svědčit o jeho nevině nebo jeho vinu zeslabovat.

Osobně jsem zastáncem této navrhované změny, protože pokud budou muset soudy i nadále obstarávat a provádět důkazy v tom rozsahu, jak je tomu v současnosti, tedy i důkazy svědčící ve prospěch skutkových tvrzení obžaloby a prokazující všechny znaky trestného činu, který je ve skutku spatřován, budou přetrvávat pochybnosti o dodržení principů rovnosti zbraní a kontradiktornosti řízení. Soud je v takové situaci nezřídká vnímán jako „hlavní protihráč“ obviněného, přestože tato role přísluší státnímu zástupci, který často zůstává v řízení před soudem pasivní. Navíc má odpovědnost soudu za prokázání skutkového stavu věci negativní vliv i na rychlost řízení, a to zejména ve skutkově rozsáhlých a právně složitých věcech.

Navrhovaná nová úprava trestního procesu podle mne ale nijak zásadně nemůže omezit právo soudu zamítnout některé návrhy obhajoby na doplnění dokazování, pokud podle jeho názoru již bylo státním zástupce obstaráno a provedeno dostatečné množství věrohodných důkazů spolehlivě prokazujících vinu obžalovaného a lze tedy ve věci vynést spravedlivý rozsudek. Vzhledem k základnímu účelu trestního řízení, kterým je náležité zjištění trestných činů a spravedlivé potrestání jejich pachatelů (§ 1 odst. tr. řádu), a také vzhledem k zásadě rychlosti řízení totiž nelze připustit, aby se řízení před soudem nedůvodně prodlužovalo a zeslabovaly se účinky a důsledky, které lze očekávat od přiměřeného trestu, jenž by měl následovat pokud možno bezprostředně po spáchání trestného činu. Proto se budou muset obecné soudy i nadále pečlivě vypořádávat ve svých rozhodnutích s tím, proč neprovedly důkazy, jejichž proklamovaný význam měl podpořit obhajovací verzi, a v intencích shora uvedené judikatury ESPL a Ústavního soudu pečlivě zvažovat, zda zamítnutím návrhů obhajoby na doplnění dokazování nedochází k zásahu do základního práva obžalovaného na spravedlivý proces, jenž je mu garantován čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

10 Resumé

The objective of this diploma thesis is to provide an explanation of the concept of due process and a concise description of its history, as well as an overview of the basic principles of criminal procedure stemming from international law binding for the Czech Republic, its constitutional law and the Czech penal code. The thesis also includes a detailed analysis of the right to defense, as one of the core attributes of due criminal process and its establishment in the Czech penal law. Its main contribution should be namely the assessment of the relationship of right to defense and due criminal process in cases, where the general court within the trial or public session limits the right of the accused to defense by denying his or her suggestions to complement the taking of evidence, or by not allowing him or her to pronounce themselves in relation to any of the evidence examined based on the prosecution's suggestion.

Within the thesis, the jurisprudence of both the Supreme Court and the Constitutional Court of the Czech Republic dealing with the subject matter is mentioned and certain procedural situations are defined, in which the court may not deny to examine the evidence proposed or submitted, based on grounds of its excessiveness, without breaching the constitutional provisions by doing so.

In principle, due criminal process shall proceed as a contradictory litigation between two parties, the prosecution and the defense, in which any of the parties may seek, submit or propose the examination of evidence. In spite of the fact that he does not have the duty to bear the burden of proof in a formal sense, the public prosecutor, not the independent court, shall mainly bear the procedural responsibility for proving the factual claims contained in the criminal charge. According to the current Czech criminal law, the court is responsible, at the final stage, for proper and complete discovery of the facts (Section 2 (5) of the Penal Procedure Code). From this principle also stems the competency of the court to intervene in the taking of evidence, however its interventions in the dispute between the prosecution and the defense shall be limited to the necessary minimum and performed in a sensitive manner. Its own activity in relation to

seeking or examining evidence shall be limited and should only kick in once the evidentiary initiative of the parties has been exhausted.

Seznam použitých zdrojů

Knižní publikace

FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., GŘIVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 928 s.

FOREJTOVÁ, MONIKA a kol. *Ústavní soudnictví*. Brno: Václav Klemm, 2014. 232 s.

HUBÁLKOVÁ, E.: *Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Právo na spravedlivé řízení a další procesní práva*. ASPI, a. s., Praha 2006, 160 s.

CHMELÍK, JAN et al. *Trestní řízení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 509 str.

CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 "Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování", VSFS, Praha 2016 (připravuje se).

JELÍNEK, J., UHLÍŘOVÁ, M. *Obhájce v trestním řízení*. 1. vydání. Praha: Leges 2011, 416 s.

JELÍNEK, J., GŘIVNA, T., HERCZEG, J., NAVRÁTILOVÁ, J., SYKOVÁ, A. et al. *Trestní právo evropské unie*. Praha: Leges, 2014, 368 s..

KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozšířené vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 1448 s.

KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, 759 s. Právnícké učebnice (Aleš Čeněk)

KMEC J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1687 s.

KUKLÍK, J., SELTENREICH, R. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Linde, 2007. 879 s. Vysokoškolské právnícké učebnice.

MALÝ, KAREL. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vyd. Praha: Linde, 2003.

MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 576 s.

MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 2. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 1124 s.

REPÍK, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac, 2002. 263 s.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 1920 s.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 1844s.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 1920 s.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád III. § 315 až 471. Komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 936 s.

ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 1227 s.

VANTUCH, P. *Trestní řízení z pohledu obhajoby*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, 1072 s.

WÁGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod*. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s. 2012. 931 s.

Články ve sbornících o odborných časopisech

CHMELÍK, J. *Obhajoba a spravedlivý proces*. In: Sborník příspěvků z konference dne 10. 3. 2016 "Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování", VSFS, Praha 2016 (připravuje se).

JELÍNEK, J. *Obviněný a jeho právo na obhajobu*. Bulletin advokacie, rok 1999, č. 2, 42 s.

Elektronické zdroje

GŘIVNA, T., *Základní zásady trestního řízení ve světle rekonstrukce trestního řádu*. [online] [cit. 4. 6. 2015] <http://www.pravni prostor.cz/clanky/trestni-pravo/zakladni-zasady-trestniho-rizeni-ve-svetle-rekonstrukce-trestniho-radu>.

MALIŠ, D. *Jak moc závazná či argumentačně použitelná jsou rozhodnutí Ústavního soudu?* [online] [cit. 2. 12. 2014] <http://www.epravo.cz/top/clanky/jak-moc-zavazna-ci-argumentacne-pouzitelna-jsou-rozhodnuti-ustavniho-soudu-96246.html>

RICHTER, J. *K některým aspektům práva právnických osob na spravedlivý proces*. [online] [cit. 10. 2. 2016]. <http://www.epravo.cz/top/clanky/k-nekterym-aspektum-prava-pravnickych-osob-na-spravedlivy-proces-100411.html>

www.epravo.cz

www.biblenet.cz

www.klempera.tripod.com

www.pravni prostor.cz

www.nsoud.cz

www.usoud.cz

www.justice.cz

www.cituj.cz

Cizojazyčné právní předpisy

Magna charta libertatum

MaHabeas corpus act

English bill of rights

Ústava USA, Dodatky k Ústavě

Deklarace práv člověka a občana

Všeobecná deklarace lidských práv, v platném znění

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, v platném znění

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, v platném znění

Listina základních práv Evropské unie, v platném znění

České právní předpisy

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Ústava české republiky přijata Českou národní radou dne 16. 2. 1992, jako ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 85/1996 Sb., zákon o advokacii, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

Zákon č. 89/2012 Sb, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141-145 ř. z. (Prosincová ústava)

Zákon č. 150/1948 Sb. (Ústava 9. května)

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob, ve znění pozdějších předpisů

Judikatura

ESLP, Al-Khawaja a Tahery proti Spojenému království, rozsudek velkého senátu, 15. 12. 2011, stížnost č. 26766/05 a 22228/06.

ESLP, Doorson v. Nizozemí, rozsudek ze dne 26. 3. 1996, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1996 - II.

ESLP, Dowsett v. Spojené Království, rozsudek ze dne 24. 6. 2003, Sborník rozsudků a rozhodnutí 2003

ESLP, Heaney a Mc Guinnesse proti Irsku, rozsudek 21. 12. 2000, stížnost č. 34720/97.

ESLP, rozsudek Irsko v. Spojené Království ze dne 20. 3. 1997, Recueil II/1997.

ESLP, Sainders proti Spojenému království, rozsudek velkého senátu, 17. 12. 2002, stížnost č. 19187/91.

ESLP, Schenk v. Švýcarsko, rozsudek ze dne 12. 6. 1988, Série A č. 140.

ESLP, Tirado Ortiz a Lozano Martiu proti Španělsku, rozhodnutí o přijatelnosti, stížnost č. 43486/98.

ESPL, Van Mechelen a další v. Nizozemí, rozsudek ze dne 23. 4. 1997, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1997 - III. Windisch v. Rakousko, rozsudek ze dne 27. 9. 1990, Série A. č. 186.

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 12. 1995, sp. zn. II. ÚS 101/95, publikovaný pod č. 81 ve svazku 4 Sbírký nálezů a usnesení ÚS ČR

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 5. 1999, sp. zn. IV. ÚS 135/99, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 74/1999

Nález Ústavního soudu ze dne 18. 11. 2004, sp. zn. III. ÚS 177/04, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 172/2004

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 3. 2005, sp. zn. II. 15/04, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 36/2005

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 28/04, uveřejněný pod č. 205/2007 Sbírky nálezů a usnesení ÚS ČR

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 1. 2006, sp. zn. II. ÚS 552/05, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 12/2006

Nález Ústavního soudu ze dne 22. 2. 2006, sp. zn. I. ÚS 671/05, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 41/2006

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2006, sp. zn. II. ÚS 262/04, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 208/2006

Nález Ústavního soudu ze dne 19. 4. 2007, sp. zn. II. ÚS 299/06, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 71/2007

Nález ústavního soudu ze dne 23. 5. 2007, sp. zn. III. ÚS 655/07, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 89/2007

Nález Ústavního soudu ze dne 13. 11. 2007, sp. zn. IV. ÚS 301/05

Nález Ústavního soudu ze dne 4. 11. 2008, sp. zn. IV. ÚS 1526/08, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 188/2008

Nález Ústavního soudu ze dne 19. 3. 2009, sp. zn. III. ÚS 1104/08, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 65/2009

Nález Ústavního soudu ze dne 11. 3. 2010, sp. zn. IV. ÚS 3320/2009, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 60/2010

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 3. 2012, sp. zn. III. ÚS 2260/10, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 50/2012

Plenární nález Ústavního soudu ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR pod č. 46/1993 - 94

Plenární nález ze dne 8. 11. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 28/04, publikovaný pod č. 205/2007 ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS ČR

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2002, sp. zn. 5 Tdo 178/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2002, sp. zn. 6 Tdo 578/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 6. 2009, sp. zn. 8 Tdo 583/2009, publikované pod č. 3/2010 Sbírky rozhodnutí a stanovisek

Usnesení Ústavního soudu ze dne 18. 3. 2003, sp. zn. II ÚS 113/2003, uveřejněné pod č. 42 ve sv. 25 Sbírky nálezů a usnesení ÚS ČR

Usnesení Ústavního soudu ze dne 27. 1. 2009, sp. zn. II. ÚS 65/2009